

РУСИН

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XX, č. 2 / 2010

Инж. І. Ільковіч: Проф. Діонізій
Ільковіч – світознамый учений
7. – 8. стор.

Проф. Др. Павел Роберт МАґОЧІЙ,
ПгД.: Традиція автономії на
Підкарпатській Руси (Закарпатю)
1. – 7. стор.

Мгр. В. Падяк, к. н.: Што в твоїй
фамилії, Декамелісе?
17. – 18. стор.

Анна Сервіцька – 25 років
на професіоналній сцені

ПгДр. М. Мальцовска: Росла
і выросла дівочка...
8. – 10. стор.

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС

- Родачка з Кружлівської Гуты, Анна Сервіцька, 25 років жыє у Пряшіві і тільки співаць на професіоналній сцені, также ся то сімболічно дістало до сердця на сцені в ПКО Чорнім орлі 8. мая 2010, кідь ту мала концерт.

- Співаючі маріаньскы пісні на тім концерті, А. Сервіцька на знак почливости клякла перед сошку Богородиці.

Проф. Павел Роберт МАґОЧІЙ, ПгД., Торонтська універсіта, Канада

Традіція автономії на Підкарпатській Русі (Закарпатю)

Сучасний контекст

Початок розпаду Советського союзу і його дефінітивний розпад в 1991 році нашартовав многи – і такзвані майорітні народи, але і народностні меншину, жебы ся зачали дожадовати незалежности, або бодай лем самосправы на територіях, котры поважовали за свої. Міджі такыма народами были і карпатські Русини, котры, ведно з громадянами іншого походжіня, зачали ся дожадовати автономії або самосправы про Закарпатську область.

Пожадавка автономії про Закарпаття привела к выголошіню регіонального референдуму і підпорило ї векшына участників референдуму (78 процент), котре ся одбыло почас референдуму о назалежности самой України 1. децембра 1991 року. Українська влада в особі якраз зволеного президента Леоніда Кравчука приобіцяла, же кідь векшына участників референдуму підтримать пожадавку автономії, самосправа на Закарпаттю буде заведена протягом найблизших дакількох місяців, то значить уж на зачатку року 1992.

В ситуації, кідь українська влада ся доднесь одперать завести автономію, містны карпаторусинські лідры надале выжадують реалізацію выслідків референдуму о самосправі на Закарпаттю. Од децембра 2007 року обновили свої пожадавки, на тот раз выголосили суверенну республіку Підкарпатська Русь, статус котрой чекають же буде гарантовати Росія. Такы провокачны політичны пожадавки притягли позорность міджінародных медій, главно у віртуалнім світі интернету, выкликавши знепокоїня і наконець конкретны крокы з боку української влады і безпечностных служб. Цілём того нарису є розвязати історію вопросу автономії ці самосправы карпатських Русинів і їх території. Укажеме, же вопрос автономії не є новий і же його взник сягать до далекого 1848 року.

Высвітліня термінів

Перед тым, як уведеме історичны факты, буде добрі курто высвітлити дві понятя: автономія і карпатські Русини (Карпаторусини). Понятя „автономія“ походить з грецьких слов *autos* (сам) і *nomos* (ряджіня, справа); так взникло понятя „самосправа“. Автономія рахує, же представницький орган окремой території або регіону має право выдавати закони і наряджіня, правоплатны на даній території. Лемже автономный регіон не є суверенный, але є частев высшой правной і адміністративной сістемы – ці то кралівства, імперії, або сучасной народной державы. Інакшыма словами, автономна територія то не є штат в штаті, але скорше правно-адміністративна єдиніця низшого ступня. В реалности знаєме розлічны ступні автономії, в єдних регіоны мають право выдавати цілый ряд самосправных законів, в других мають автономію лем в дакількох сферах жывота напр. в економіці, освіті і культурі.

Терміном „карпатські Русини“, „Карпаторусини“ означуєме выходославянське жытельство історичной території під назвов Карпатська Русь, котра є частев дакількох невеликих регіонів в чотырех державах: в юговыходній Польщі (Лемковина), на северовыходнім Словенську (Пряшівщина), на западній Україні (Закарпаття) і в североцентральной Румунії (Мараморошіна).

Обшар той території був вызначеный на основі розмішіня в нїм сел і міст, в котрых ся найменше 50 процент жытельства ідентіфіковало як Русини в офіціалнім списованю людей. Не можеме быти несподіваны з того, же їх кількість в офіціалных штатістіках дость колыше, ведь карпатські Русини все были бездержавным народом. Тыкать ся то главно 20. стороча, коли самы збачили на собі многи формы народной асіміляції, главно по другій світовій войні, кідь комуністичны режімы, ко-

Обсяг

• Проф. Др. Павел Роберт МАґОЧІЙ, ПгД.: *Традіція автономії на Підкарпатській Русі (Закарпатю)*

1. – 7. стор.

• Инж. Іван ІЛЬКОВІЧ: *Проф. Діонізії Ільковіч – світознамый ученый*

7. – 8. стор.

• ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА: *Росла і выросла дівочка...*

8. – 10. стор.

• Проф. ПгДр. Петер ШВОРЦ, к. н.: *Одношіня церкви і народной свідомости жытелів середній Европы в 19. сторочу аж до першой половины 20. стороча (1.)*

10. – 13. стор.

• Проф. Др. Михайло ФЕЙСА, к. н.: *Стратегія розвою руского языка (2.)*

14. – 16. стор.

• Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н.: *Што в твоїй фамилії, Декамелісе?*

17. – 18. стор.

• Йосафат Владимір ТІМКОВІЧ, ЧСВВ: *Краснобрідська ікона (1.)*

19. – 21. стор.

• Проф. ТгДр. Мілан ҐЕРКА, к. н.: *Церьков і народность*

22. – 24. стор.

тры пановали в їх отчизні докінця закарпали саму назву „карпатскы Русины“. Зато поєдны вірогіднішы штатистікы зо списованя людей походять сперед першой світової войны, главно австро-

выступив проти угорьской революції, зіставши вірным імператорському роду Габсбургів. По поразці угорьскых революціонерів Добрянський ся поставив на чело делегації австрійскых

цівілны округы, до єдного з них належало і найбівше місто на Підкарпатській Руси – Ужгород. В новембрі 1849 був Адолф Добрянський установлений за віцегубернатора того Ужгородьского цівілного округу (по німецькы ся звав *Distrikt Ungvár*), де міг зреалізувати дакілько кроків на поліпшіня сітуації в єго родній *руській* культурі. Тот округ, знамый міджі людьми тыж як Русиньскый округ, забрав штири угорьскы жупы – Унг, Берєг, Угочу і Мараморош. Окрем того, же Ужгородьскый ці Русиньскый округ потримав дакус веце яй єден рік, якраз єго єствованя засіяло до свідомости містных представителів общественного і культурного жывота ідею о тім, же карпатскы Русины суть самостатным народом, який бы собі заслужыв мати автономію.

Добрянський і надале обгаєвав ідею русиньской автономії, а од 60-ых років 19. стороча жадости на захованя культурной дїдовизны карпатскых Русинів підпорвало значне число світських і духовных діятелів. Але так-званный Компроміс 1867 року, позад котрого ся Австрійска монархія перетворила на Австро-Угорьску імперію, завинив, же вшыткы тоты снагы вышли надарьмо. За дакілько наступных років централізоване Угорьске кралївство ся односило дедале гірше ку вшыткым народностным меншынам на своїй теріторії, зато Русины скоро стратили надїю на то, же даколи докажуть здобыти про себе шпеціальный статус.

Наступна етапа розвитку вопросу карпаторусиньской автономії была знову звязана з глибокыма політичныма змінами, на тот раз выкликаныма кінцєм першой світової войны на схылї року 1918. Такой на кінцю октобра Австро-Угорьско ся роспало, а Мадярсько ся выголосило за незалежну республіку. Што ся тыкать карпатскых Русинів, в тім часі організовали значне число народных рад, на яких формуловали жадости на розлічны формы самосправи в рамках той або другой державы, котрой частєв ся потенціально могла стати їх отчизна. Але іщі перед тым, в році 1917, імігранты-Русины в Споєных штатах америцькых скликали першу з дакількох громад і на ній дискутовали о потенціалній політичній будучности своєї європской домовины, яка, подля них, мусила здобыти автономію і незалежність. Імігранты-

• За челный стіл 8. семінаря карпаторусиністікы 21. апріля 2010 у засідалні Ректорату Пряшівської універзиты засіли: (зліва) доц. ПєДр. А. Плішкова, ПєД., проф. Др. П. Р. Магочій, ПєД. і ПєДр. К. Копорова. Потім проф. Магочій прочітав свій реферат на тему Традиції автономії на Підкарпатській Руси (Закарпатю).
Фотка: А. З.

угорьскых списовань з років 1900 і 1910, на основі котрых сьме визначили теріторію Карпатьской Руси.

До першой світової войны Карпатська Русь ся находила в рамках Австро-Угорьска, то значить в границях обидвох інтегралных частей імперії: на западных схылах Карпат Русины Лемківщини жыли на теріторії австрійської провінції „Галичина“, а на южных схылах жыли Русины Пряшівщини, Підкарпатьской Руси і Мараморощини і были подїлены міджі дакількома северовыходныма жупами ці комітатами Угорьского кралївства.

По слїдах карпаторусиньской автономії

Жадость дати Русинам автономію ся попершыраз зъявила в році 1848, коли революція і обчаньска война глибоко засягла Австрійську імперію. Найбівша грозьба про імперію пришла з єй выходной части – з Угорьска, котре на зачатку року 1849 выголосило свою незалежність. В тім часі політичным лїдром карпатскых Русинів був баньський інжінїр, Адолф Добрянський, котрый

Русинів, котры в октобрі 1849 приправили меморандум адресоване імператорови. В нїм была пожадка на створіня автономного регіону з теріторій, на котрых жыли нелем карпатскы Русины, але вшыткы Русины Австрійской імперії, то значить з теріторій выходной Галичі і Буковини (в Австрії) і Підкарпатьской Руси в Угорьску. Но Габсбургы не были приправлены реформувати свою імперію, зато Добрянський, проявлюючий порозуміння і лояльність імператорови, був згодный одкликати перше меморандум. За дакілько тыжднів (19. октобра) до Відня вирушыла нова делегація, теперь зложена уж лем з карпатскых Русинів, з новым меморандумом імператорови, в яким го вызывала узнати Русинів за самостатну народність і створити самостатный русиньскый окрес на северовыходї Угорьска.

Придусивши революцію в Угорьску, Габсбургы завели в Угорьскім кралївстві войновий став і пряме ряджіння з Відня. Угорьско тыж было подїлене на 5 воєньскых округів, причім каждый з них ся ділив іщі на цівілны округы. Так, наприклад, в Кошіцькім воєньскім округу были три

карпатськы Русины на челі з правником з Піттсбургу, Грігорієм Жатковичом, доказали інформувати о своїх поглядах і політичних жадостях найвысшы круги америцькой влады. Міджі нима був і сам президент Вудро Вілсон, з котрым мали Русины дві стрічі.

Наісто, не є чудным, же новы лідры незалежной Мадярської републіки на челі з Мігаєм Кароєм, а тыж їх наступники-большевіци Бейлы Куна силов-моцов хотіли заховати передвойновы граніці. Міджі їх активітами были і такы: 10. декабря 1918 року Мадярсько выголосило взник автономной теріторії в рамках своєї державы під назвов „Руська Країна“ (по мадярськы *Ruszka Krajna*). Тота нова формація мала властного губернатора, котрого установив Будапешт, як і дочасный парламент (сойм), котрый ся складав з містных русинських діятелів і попершыраз був скликаний у фебруарі 1919-го року. Тот парламент докінця ествовав і дакілько тыжднів по приході до влады мадярських большевіків у апрілю, а яктаз тогды была выголошена констітуція Руськой Країны. Але політичне ушорованя повойновою Европы не было на хосен Мадярська, ку котрому вітязы ся ставляли як к поражений стороні; очівісно мало быти покаране за то, же было частів пораженого Австро-Угорьска.

В тім часі лідры карпатських Русинів на своїх многых народных радах од новембра 1918 до мая 1919 аналізували розлічны політичны варіанти: од далшого ествованя в рамках Мадярська, споїня з Росієв, Українов або Чеськословенском, аж по незалежность. Діятелі русиньской громады в Споеных штатах америцькых на наполіганя самого президента Вілсона заголосовали в референдумі в новембрі 1918 за припоїня к Чеськословенску. Но притім акцентували условіє, же їх домовина, знама тогды як Русинія, буде єднов з трёх частей Чесько-Словенсько-Руськой федеративной републіки. Якраз із таков візій карпаторусиньскы лідры, ведно з представителями їх братів з еміграції на засіданю „народной рады“ в Ужгороді 8. мая 1919 року выголосили добровольне споїня з новов державов – Чеськословенском.

Интересным є факт, же протягом того часу першы раз в історії проявили політичну активність і карпатськы Русины з северных схылів Карпат – Лем-

кы. Одшмаривши польскы амбіції на свою землю, кінцём року 1918 проголосили дві лемко-русиньскы републіки – першу в новембрі (в Команчі), а потім другу в децембрі (у Флоринці). Перша „республіка“ тримала лем пару тыжднів, но друга скоро 16 місяців. Лемко-Русины, котры ся наперед стрітили у Флоринці а потім в Горлицях, од зачатку вызывали к споїню з будучов демократічнов Росієв, але од кінця року 1918 їх лідры ся зьєднотили з Русинами з южных схылів Карпат і хотіли ся припоїти тыж к Чеськословенску. В основі, Лемкы першы визначили граніці „державы“ Карпатська Русь (враховано – Лемківщини, Пряшівщини, Підкарпатської Руси і Мараморощины), яку описали в петіціях (з мапами) і адресовали Паріжській міровій конференції. Але на своїй „народній раді“ в Ужгороді в маю 1919 року карпатськы Русины офіціално одшмарили жадость Лемків припоїти їх ку „Карпаторуській державі“ в рамках Чеськословенська. Внаслідку того Лемкы мушени были тримати ся своєю „незалежной“ Руськой народной републіки Лемків, котра ся роспрістерала на северных схылах Карпат до зачатку року 1920, коли Польци тоту републіку розпустили.

Попри тім, же Чеськословенсько ся нігда не стало федеративнов державов трёх рівноправных народів, як то обчековали карпатськы Русины, она преці лем уділила шпеціалный статус свому найвыходнішому регіону, котрый ся звав Підкарпатська Русь (по чеськы: *Podkarpatská Rus*). Чеськословенскы делегаты на Паріжській міровій конференції (цітація із Статі 10 Сен-Жерменської догоды 30 септембра 1919 року) дали пропозицію, абы „руська теріторія на юг од Карпат“ дістала „найповнішу автономію, при захованю цілости Чеськословенської державы.“ Тота формулація была уведжена і в паріжській догоді з Мадярськом (Тріанон, 1920), а тыж была зафіксована в Чеськословенській констітуції схваленій у фебруарі 1920 року.

Але никотрый з тых документів не означовав граніці напланованой в будучности автономії „Русиньской теріторії“. Навыше, протягом цілого періоду чеськословенської справы (1919 – 1939) карпатськы Русины были поділены адміністративно: векшына з них (штири пятины) жыли на Підкарпатській Руси

(в 1921 році то было 372 500 жытелів), а звышна часть жыла під словенськов адміністраціов в регіоні названім Пряшівщина (85 600 жытелів).

Як властно в реальности вызерав тот шпеціалный статус, котрый чеськословенська влада приправила про Підкарпатську Русь? Провінція досправды дістала свого властного губернатора. Першым губернатором Підкарпатської Руси ся став русиньско-америцькый общественый діятель Григорій Жаткович, котрого на тот пост установив президент Чеськословенська. Русиньскый язык ся став офіціалным языком ведно з чеськым. Іщі протягом 1918 року, коли ся вели їднаня з чеськословенськыма лідрами в Америці, Жаткович чекав, же уж-уж буде заведжена автономія, то значить, буде скликаний містный підкарпатський парламент (сойм), котрый буде мати під контролём містный баджет, а русиньскы землі Пряшівщини (котры были „дочасно“ підряджены словенській адміністрації) будуть споєны з Підкарпатськов Русєв. Але тоты обчекованя влада Чеськословенська одігнорувала з аргуменціов, же жытелі Підкарпатя іщі все не суть приправлены самы рядити свою теріторію. Як одповідь на то лідры карпатських Русинів розвинули перерестанну кампань протестів (наприклад, петіції адресованы Лізі Народів, як і тиск русиньскых посланців і сенаторів чеськословенського парламенту) проти неохоты Чеськословенська уділити обіцяну автономію. Аж в юнію року 1937 централна влада зробила першы конкретны крокы односно автономії (Закон ч. 172). Але іщі перед тым, як тот закон зачав платити, сама Чеськословенська републіка ся стала жертвов міжнародных подій, котры кардіално змінили єй судьбу, а тыж позначили вопрос русиньской автономії.

Протягом року 1938 Адолф Гітлер зачав інтензивну діпломатічну кампань, котра ся на самый перед скінчила забратём сусідній Австрії – в марцу 1939, а потім і теріторіалным розділінём Чеськословенська. Тото роздіління ся одбыло на засіданю в Мніхові 29. – 30. септембра, на котрім Гітлер доказав пересвідчїти свого сполочника Італію і своїх противників Брітанію і Францію зробити такы крокы: 1. дозволити Німецьку забрати тзв. Судетську область (часть Чех і Моравы), 2.

скликати другу конференцію, котра бы успокоїла територіальні претензії Мадярська к Чеськословеньску (на Словеньску і Підкарпатській Руси) і змінити політичну структуру Чеськословеньська таким способом, абы были успокоєны автономістичны амбіції двох вихідних провінцій країны – Словеньська і Підкарпатської Руси.

То значить, зясь ту выступив вопрос русиньской автономії а то в часі, кідь ся выострила міжнародна криза в централній Европі, тот раз в интересах нацистського Німечька. Также в рамках перетвореного Чеськословеньська 9. октября 1938 року Підкарпатська Русь дістала свою першу автономну владу зложеною з трьох осіб на чолі з прем'єр-міністром Андрієм Бродієм. Но за дакілько тижнів пізніше підкарпатський кабінет чеськословеньська влада (котра обвинила Бродія з промадлярської політики) розпустила. Намісто нєго був установлений новий кабінет на чолі з Августиним Волошином. Задачов нового кабінету мало быти доказати вірність Чеськословеньску і сучасно завести українську народну орієнтацію до вшитких областей жывота на Підкарпатю. Волошин і єго прихильненці зачали называти свою територію назвов Карпатська Україна, бо были пересвідчены, же вшиткы ей жытелі належать к українській народности. Подля нового конституційного права Чеськословеньська (з 22. новембра 1938) і других декретів Підкарпатю была гарантована самостійна справа, розділення владнута і повинностей з централнов владою у Празі а тыж выголошували ся вольбы до містного парламенту (сойму). Фактично чеськословеньскы обіцяня з року 1919 – дати Підкарпатській Руси автономію, были наконець зреалізованы аж о дві десяткы років пізніше, внаслідку Мніховского пакту в септембрі 1938 року.

Як ся вказало, автономна Карпатська Україна могла естувати лем дакілько місяців, бо 15. марца 1939 року Гітлер забрав вшытко, што зістало з Чеськословеньська. Так Чехы і Морава были припоєны як сполочный протекторат к Німечьку; Словеньску было дозволене выголосити свою незалежність як споєнцєви нацистського Німечька, а Карпатська Україна, яка проголосила свою незалежність лем на єден день, была по із згодов Гітлера припоєна к

Мадярську.

Но вопрос русиньской автономії не був похований цалком. Тоты містны лідры, котры выступали за наворот мадлярської влады (такы як Андрій Бродій, Штефан Фенцик, Александер Ільницький) за свою вірність были вынагороджены тым, же ся стали посланцями мадлярського парламенту, де выступили з пожадавков створіня автономной території під назвов Підкарпатське войводство (по мадлярськы: *Kárpátalja*). О тых пропозиціях ся досправды дискутувало, но в скutoчності не были николи зреалізованы, а протягом войны офіціална назва того регіону в Мадлярську была Підкарпатська Територія (по мадлярськы: *Kárpátaljai terület*).

Кідь в місяцях септембер – октобер 1944 пришла на Підкарпатську Русь Советська армада, одразу было ясно, же Сталін ся не зберать дотримувати воєнськы договоры зо своїма споєнцями, котры предпoкладали обновліня Чеськословеньська в єго домніховських границях (то значить із Підкарпатськов Русєв). Намісто того советськы тайны службы ведно з містными комуністами організовали в Мукачові 26. новембра 1944 перший Конгрес народных комітетів, який вызывав „возз'єднати“ територію, тепер уж під назвов Закарпатська Україна, із Советськов Українов, што значило зо Советським Союзом. Протягом переходного періоду (октобер 1944 – юн 1945) Закарпатська Україна фактично естувала як „незалежна“ територіальна єдиниця, котра респектовала наряджіння властной Народной Рады Закарпатської України, зложеною зо 17 осіб.

Іщі перед тым, як акт „возз'єднання“ був подтвердженный формальным договором з Чеськословеньском в юну 1945 року, вопрос русиньской автономії був настолений іщі раз, тепер уж перед советськов владою. В новембрі 1944 представителі містной Православной Олексієм Кабалуком) і підпредседа Народной рады Закарпатської України Петро Лінтур послали петіцію Сталінову із вызов на узнання автономії Карпато-Російской Советської републіки (по російськы: Карпаторусская Советская республика), яка ся мала припоїти к Советському союзу як самостатный цілок, а не як часть Советської України. Но тот вопрос ся в Москві не стрітив з

позитивными реакціями, бо ту очівісно не хотіли іщі єдну советську републіку, тым же таку, границі котрой ся мали росшырєвати на словеньскы і на мадлярскы землі. Навыше, русофільський аспект жадости (Лінтур і Кабалуок поважовали Карпаторусинів за голузку російского народа) не корешпондовав з офіціалнов советськов аргументаціов потреби „возз'єднання“, котра ся базовала на „доброволній тужбі“ народа Закарпатської України „возз'єднатися із своєв Великов Матірєв, Советськов Українов“.

Тыж інтересно зазначіти, же в переходнім політичнім періоді 1944 – 1945 років, коли Закарпатська Україна фактично не была ани частєв Чеськословеньська, ани Советського союзу, карпатськы Русины, котры жыли на сусідніх територіях знову высловили желаня стати ся частєв споєной самостійной Карпатської Руси. Зато на Словеньску репрезентачный орган містных Русинів – Україньська народна рада Пряшівщини 1. марца 1945 схвалила резолюцію, в якій просила советську владу, же „кідь буде рішати вопрос Закарпатської України, жебы не забыла на то, же на Пряшівщині тыж жыють Українці, котры ... суть кровными братами закарпатських Українців. Але тота отворена пропозиція припоїти Пряшівщину к Советській Україні ся не полюбила словеньським лідрам (як комуністичным, так і некомуністичным), зато од той жадости такой одступили. Тогды карпатськы Русины з северо-центральной Румунії створили в Сігеті Народну раду, котра 4. фебруара 1945 року схвалила резолюцію, в якій вызывала своїх делегатів „продовжувати в бою за припоїня Мараморошціны к Советській Україні“. Советська влада такой дала ясну одповідь, же ани кус ся не зберать росшырєвати границі своєї країны на території заселены карпатськыма Русинами в румуньскім Мараморошу.

Советська влада вцілїм была негатівно настроєна у вопросі далшых змін границь зо своїма западными сусідами, з яких вшиткы ся мали стати братніма комуністичными країнами. Но тужба дістати будьякий ступінь автономії не зникла, принайменшїм у Русинів Пряшівщини, котры зістали сучастєв Словеньська. І так, не перешов ани рік як комуністы в Чеськословеньску хо-

пили владу до своїх рук (у лютому 1948), а карпатські Русини уже подали дві пропозиції новій владі щодо автономії. Першу з них, у листопаді 1948, сформулював голова Української народної ради Пряшівщини Іван Рогаль-Ільків, в якій вимагав владу гарантувати історичні та мовні права „українським“ жителям Словенська. Якби мали бути ці гарантії, то було б зважання комуністичної влади Чехословенська. Другу пропозицію, в лютому 1949, подав комуністичний голова міста Гуменне Стефан Бунганіч, котрий вимагав створити Карпатську (Українську) автономну область; їй адміністрація мала б відповідати за діла освіти, культури, соціальної сфери, охорони здоров'я, сільськогосподарства, місцевої справи і фінансів. Зате йшло про делікатний національний питання, Бунганіч хотів його вирішити на майбутнє, коли автономна влада сама вирішить це: ідентифікувати з Українцями, або підтримати розвиток окремої народності – русинської. Але в остаточному результаті влада комуністичного Чехословенська відхилила ідею територіальної автономії як такої і за декілька років прийняла резолюцію про те, щоб місцеві жителі поважали за Українців, без будь-яких варіантів.

Подобні погляди переважали і між комуністичними лідрами сусідньої Підкарпатської Руси, котру Чехословенсько формально передало Радянському Союзу в червні 1945 під назвою „Закарпатська Україна“. Протягом наступного півстоліття (1945 – 1991) про питання автономії або будь-якої зміни політичного статусу Закарпаття в централізованому Радянському Союзі ніхто не обговорював. Але в 70-х роках ХХ ст. в регіоні з'явилися деякі визначні політичні і національні дисиденти (як Юрій Бадзє і Йосиф Терля), котрі мали вплив на ширший контекст українських дисидентів. Скоріше місцевого характеру був вплив вчителя Павла Кампова, котрий у червні 1970 у зв'язі з 25-річчям ювілеєм „возз'єднання“ Закарпаття із Радянським Союзом написав політичний трактат під назвою „25 років надії та розчарування“, в котрому вимагав свій народ „пробудити“ з свого глибокого сну“ і почати боротьбу за оновлення „республіки Підкарпатська Русь“ і „одорвати її від Радянського со-

юзу“. Експресне заарештування і судження Кампова як члена так званої „Партії національного відродження Підкарпатської Руси“ убило в зародку рух за політичну трансформацію регіону. Виступи його активістів в суді не могли довести, що ідея автономії Підкарпатської Руси з'явилася жити до кінця і в радянській епоху.

В часі перестройки, котру почав Михайл Горбачов, питання автономії Закарпаття знову став загальною темою. Так у червні 1989, коли виступ Горбачова про „гласність“ дійшов і до периферії Радянської України, в закарпатській пресі і в відродженій громадськості почалися дискусії на теми, о яких було довго заборонено обговорювати, наприклад, теми „сучасної“ ідентичності карпатських Русинів і давнішого автономного статусу їх регіону. Питання автономії було пов'язане з ширшими дискусіями по всій Україні: чи країна стане суверенною, чи може неза-

лежати за декілька місяців закарпатська область рада була мусити займатися пропозиціями, котрі були висунуті в меморандумі.

В часі, коли була прийнята декларація про незалежність України, 24. серпня 1991, а почалися вже підготовки до народного референдуму по цьому питанню і на президентські вибори, заплановані на 1. грудня, відбулися дискусії про статус Закарпаття. У червні Закарпатська область рада створила комісію, яка мала займатися питаннями автономії. Ця комісія на чолі з головою закарпатським істориком Іваном Гранчаком, беручи до уваги історичні прецеденти і специфічні культурні і економічні ознаки регіону, рекомендувала обласній раді, щоб Закарпаття знову здобуло автономний статус, але вже в межах незалежної України. Сучасні організації, подібні як Об'єднання карпатських Русинів, яке наголошувало на автономії, вже ви-

• Частина учасників 8. семінару карпатськості, котрий, як і попередній, організував Інститут русинського мови і культури Пряшівської університету і на якому виступав проф. П. Р. Магочій.

Фотка: А. З.

лежнов державою, а крім того, та чи буде єдиний або федеративний держава в межах історичних регіонів, з котрих кожен буде мати певний ступінь автономії? На Закарпатті це питання було не так давно порушене Об'єднанням карпатських Русинів у червні 1990 року меморандумом, який вимагав Радянського президента Горбачова і Верховну Раду СРСР перетворити Закарпаття на „автономну республіку Підкарпатська Русь“.

Завданням було знати місцевих жителів про окрему народність. Наслідком цього, питання автономії набуло певної етнологічної конотації (карпатськості, української народності) ідентичності, як основи закарпатського регіоналізму.

Десять днів перед народним референдумом голова Верховної ради і кандидат на президента Леонід Кравчук приїхав до Ужгорода на консультації із Закар-

пятьсков областнов радов, в ходї котрых вопрос автономії був єдним з главних. Кравчук запропонував приступити на компроміс. Він наполігав, же по тім не може быти нияких шпекуляцій о потенціоналнім статусї Закарпаття мімо границь України, і же судиба области ся вирішить єдним доповнюючїм вопросом в референдумі, який мав сучасно вирішити вопрос української незалежности і визначіти особу першого президента України. Доповнюючий вопрос був такый:

„Хочете, жебы Закарпаття, в суладї з конституціов штату, набыло статус шпеціальной самосправной адміністративной теріторії як правный субект в рамках незалежной України і жебы ся не стало частїв никотрой іншой адміністративно-теріторіальной формації?“

Подобно як і другы політіци-кандидаты на волену функцію, Кравчук, перед тым, як одышов із Закарпаття, верейно выголосив: кідь жытельство регіону схвалить автономію Закарпаття в референдумі, і кідь ёго звольть за президента, то він обчекує, же автономія буде заведжена такой за пару місяців, то значіть, до яри 1992 року.

Першого декабря 1991 року закарпатськы волічі досправды заголосовали за незалежность України (92 %); заголосовали і за Кравчука як президента України (58%), але тыж схвалили ідею автономії регіону (78%). Але што ся стало по тім? Незалежность України была легітимізована на народнім референдумі, Леонід Кравчук ся став президентом України, але автономный статус на Закарпатю і так не був заведений. Досправды, пропозицій на автономію Закарпаття было поданых не мало, почінаючи „офіціалным“ поданєм Закарпатської областной рады; в нїм была вызва на створіня „шпеціальной самосправной адміністративной теріторії“. Пропозиція была адресована Верховній радї на зачатку року 1992. В тім же часі пропозиції высували і многы далшы субекты, міджі нима: група проукраїнської інтелігенції пожадовала „самосправне Закарпаття“; Асоціація нерадікальных демократів вызывала створити „Підкарпатську республіку в рамках незалежной України“; група русиньской інтелігенції вызывала створити „шпеціалну самосправну адміністративну теріторію“. В наступ-

ных місяцях і роках президент Кравчук обвинёвав Верховну раду за то, же не вирішыла вопрос автономії, окрем того, дакторы народны послаці, шпеціально українскы націоналісты і представителї влады зачали твердити, же регіональний референдум 1. децембра був незаконный, хоць ся і одбыло в рамках референдуму за незалежность України і президентських волеб, котры, як є знаме, были поважованы за законны і правоплатны. Принайменшм єден посланець із Закарпаття – комуніста Іван Мигович ся намагав отворити вопрос автономії в українськїм парламенті, но безуспішно.

В самім регіоні карпаторусиньскы діятелї припоминали українській владі несповнены обіцяня о автономії. З цілём обернути позорность на тот вопрос они створили в році 1993 „дочасну владу“ такзваної „республіки Підкарпатська Русь“. „Республіка“ установила свій властный, никым неузванный, кабінет і премер-міністра, які чекали на тот момент, коли Україна приступить на їх пожадавкы або докінця ся сама роспаде як держава. Десь в році 1999 тот тінёвый кабінет ся сам роспав наслідком „політичної“ догоды із містныма силами, котры підпорovali тогдышнёго президента Леоніда Кучму.

Наконець, в децембрі 2007 року, 16 років по референдумі 1991 року, сполоченьска організація під назвов Парламент Підкарпатської Руси („Сойм подкарпатських русинов“) на челї з православным священником Димитрієм Сидором декларовав своє намірїня – выголосити Закарпаття за автономну теріторію, без огляду на реакцію самой України. На зачатку року 2008 ся к сойму припоїли Народна рада підкарпатських Русинів („Народна рада подкарпатских русинов“) на челї з лікарём і посланцём областной рады, Євгеном Жупаном, і ведно обидві організації в юнію 2008 року скликали першый Европський конгрес підкарпатських Русинів. Почас засіданя другого конгресу в октобрі 2008 участници конгресу у своїм меморандумі выголосили „обновління русиньской державности [такой, котра як кібы уж ествовала в новембрі 1938 року] у формі Республіки Підкарпатська Русь“, што мало набыти правоплатность 1. децембра 2008 року. Такой наступного дня были знамы членове влады Республіки Підкарпатська Русь, а

їх кабінет міністрів доповнив вызвы адресованы владі Росії зебезпечіти статус і безпечность новой „суверенной республіки“. Тоты послідні снагы досягнути автономію ці докінця здобыти державность про Підкарпатську Русь были остро критізованы многыма русиньскыма діятелями в регіоні і за ёго границями, передовшыткым Світовым конгресом Русинів. Без того, такы екстремістичны, хоць і нереалістичны пожадавкы досягли принайменшм єден ціль: притягли позорность міджінародных медій, влады України, як і конкретных владных, сполоченьських і інтелектуалных кругів у Росії на судьбу карпатських Русинів на Україні.

Висновкы

Якы мож зробити висновкы з той діскузії о традиції автономії в Карпатській Руси? Першый і найочівіснійший є тот, же автономія або істый ступінь самосправы не є нияков новотов про регіон, але скоріше періодічний проблем од року 1848, то значіть, уж понад 150 років.

По друге, автономія того регіону ся стала нормальным явом або явом, який мож акцептовати. Інакшыма словами, од року 1848, все в часі великих політичных змін, котры мали вести й зміні політичного режиму в централній Европі, розлічны сусідні штаты заінтересованы в Карпатській Руси, главно в ей части на южных схилах Карпат, не похыбовали о тім, же вопрос автономії або самосправы регіону выжадовав бодай лем теоретічну, але і практичну аналізу. Зато в роках 1918 – 1919 і Угорьско, і Чеськословеньско аналізували свої властны планы на Підкарпатській Руси; потім знову в році 1938 нацисты принутили Чеськословеньско зреалізовати ним приобіцяну автономію. А за рік Мадяри оправдовали факт забратя регіону часточно через обіцяня завести там автономію. Навыше, недавно, по роспадї Советьского союзу, лідры незалежной України тыж одчули потребу зміцнити свою легітимность в регіоні через обіцяня завести автономію уж на зачатку року 1992.

Третій висновок є звязаний із принціпами, на яких ся базує автономія Карпатської Руси. Так зачінаючи од року 1848 і за ціле принайменшм XX. стор-

ча легітимізуючим принципом автономії была якраз народність, а не територія. Інакшима словами, статус автономії ся передпокладал не про територіальну єдиніцу (Карпатську Русь), але про найчисленнішу етнолінгвістичну групу регіону – карпатських Русинів. Якраз зато Мадяре назвали тот регіон на кінцю року 1918 Руська Країна; міжнародны догоды з років 1919 – 1920, котры были выслідком Паріжской міровой конференції, беспосереднє писали о „Русинах на юг од Карпат“; а наконець, недаремно по році 1919 Чеськословенсько назвало свою новоутворену провінцію не просто „Підкарпатя“, але „Підкарпатська Русь“ („Podkarpat-ská Rus“) або „Підкарпаторуська земля“ („Země podkarpatoruská“). Інакшима словами, автономія ся давала народностній групі, а аж потім ся вызначовала територія, котра творила „народну“ домовину той групи. Аж в році 1991 будучій президент України одшмарив етнолінгвістичный принцип і поставив на перше місто принцип територіальний, найскоріше зато, же українська сполочність – тогды і до-

теперь – неохотно приймає ідею о тім, же карпатські Русины творять народність одлишну од Українців, подобно як Українці ся одлишують од Росіян ці Білорусів.

Четвертый высновок ся дотыкає політичных скусеностей або приправлености на автономію. По році 1919 чеськословенська влада аргументовала, же не може выголосити повну автономію зато, бо карпатські Русины суть все іщі політично незрілыма на таку одповідність. І по році 1989 українські крітиси автономії Закарпатя усуджовали, же містны Карпаторусины не мали політичных скусеностей. Без огляду на спорный вопрос о тім, як і хто може оцінити політичну „зрілость“ даного общества, факт зістає фактом, же за понад сто років Карпатська Русь выховала много особ, котры мали політичны скусености посланців парламенту і представителів влады ці то в періоді австро-угорської, чеськословенської, мадярської, советської і української влады. Тиж є іронічным, же із выштыкых других регіонів сучасной України Підкарпатська Русь/Закарпатя была

першов територію, котра здобыла правный і міжнародный статус з істым ступнєм самосправы, а што є важне, на цілых 20 років (1919 – 1939).

Слухачі може очекують од той аналізу іщі єден высновок, а то такий, як буде вирішений вопрос автономії Закарпатя в будучности і який політичний курз набере українська влада в тім припадї. Кідьже єм того погляду, же роль історіка є описовати минулость і уникати од прогнозованя будучности, зохаблю простор на думкы о тім вопросі політологам і журналістам. Може в ролі завершалной думкы лем заріскую і припущу, беручі до увагы історичный розвиток за послідніх 150 років, же вопрос автономії Підкарпатської Руси ці Закарпатя ведно з близкым вопросом узнання Карпаторусинів як самостатной народности наісто не зыйдуть зо сцены, докы їх влада України не вирішить на хосен автохтонных жытелів того регіону.

(Повный текст статї буде опублікований в зборнику „Studium Carpatorum 2010“.)

Инж. Іван ІЛЬКОВІЧ, Пряшів

Проф. Діонізій Ільковіч – світознамый ученый

В януарі 2010 минуло **103 років од народжіння** вызначного ученого світового формату і педагога русиньского походжіння – **Діоніза Ільковіча**.

Діоніз Ільковіч ся народив 18. януара 1907 в Шарішскім Щавнику, окрес Свідник, в родині грекокатолицького священника Гілара Ільковіча як друга дітина. Отець, грекокатолицький священник пришов по році 1907 до парохії Фулянка недалеко Пряшова, де прожив 43 роки свого душпастирського жывота, аж до року 1950.

Молодий Діоніз прожив своє дїтинство і студентьскы роки у Фулянці коло своїх родичів. Были то роки покоя і веселости. Ту выходив основну школу, по котрій в році 1916 наступив на Кралевську мадярську гімназію до Пряшова. По взнику Чеськословенської републіки продовжовав штудії на Чеськословенській реалній гімназії у Пряшові, де в році 1924 зматуровав. Будова гімназії стоїть доньє на Кметевім стромораду у Пряшові.

Подля росповіді родичів був то хлопець веселый, но і чутливый, розумово наданий і розважный. По матурі одышов до Праги, де штудовав математіку, фізіку і хемію на Карловім універзіті. Быв успішным штудентом, у вшыткых предметах добрі просперовав. Попри штудію ёго русиньске сердце го привело до Сполку високошкольскых штудентів-Русинів, заложенного при універзіті. Затоже знав грати на балалайці і мандолині, став ся членом молодежного музичного колектіву.

По скінчіню штудій в році 1930 зістав на школі як асистент професора Ярослава Гейровского, обявивителя поларографічной аналітичной metody. Є то метода, котра выужыває електролізу на становлїня зложїня розтоку. За тот обяв дістав Ярослав Гейровский в році 1959 Нобелову ціну.

На тім успіху мав поділ якраз і молодой Діоніз Ільковіч. Уж як 27-річний (в році 1934) зачав робити на тім, же-

бы выпрацовав теоретичны основы той методы, котры сформуловав до комплікованого математичного взорця. Подля того взорця мож встановити концентрації компонентів в досліджованім розтоку. Тот взорець є знамый під назвов „Ільковічова рівніця“ і хоснують го днесь на цілім світі. Поларографічна аналітична метода ся днесь шыроко вживать вдяка пристроям як швидка, господарна і чутлива метода в металургії, хемії, медицині, фармації, отравинарстві і других областях живота.

Сполупраца з професором Гейровским была перерушена другов світовов войнов. В Братіславі ся в тім часі будовала Высока школа технічна і природознавча. На Словенську був недостаток кваліфікованых спеціалістів про высокы школы. На позваня пришов в році 1940 Діоніз Ільковіч, котрый зачав будовати Словенську високу школу технічну (СВШТ), Інститут технічної фізики і Фізикальний інститут на Природознавчій факулті Універзиты Коменського. Активно брав участь при заложіню Словенської академії наук (САН) в році 1953. Став ся ей рядным членом, академіком і генералным таємником. Быв тыж ко-

решпондентом Чеськословенської академії наук. Як науковець був знамый нелем дома, але і за границями. За свою роботу дістав цілый ряд визнаменань і оцінінь. Малохто знає, же на Світовій выставі в Бруселі з логом Атоміум в році 1958 белгіцька влада выменовала Діоніза Ільковіча за председу пороты, котра оцінявала уровень експонатів з природознавчих наук.

Як педагог Ільковіч учів фізику і много публіковав. Писав і високошкільскы учебники, міджі котрыма найвызначнішым є першый словенський високошкільський учебник фізики. Выховав цілый ряд одборників в области технічної інтелігенції. На высокій школі ся активізовав до року 1977, то значить, цілых 37 років. Умер 3. август 1980 як 73-річний. На ёго памятку една з улиць в Братіславі, котра веде до високошкільского ареалу Універзиты Коменського, несе ёго мено.

• Діонізій Ільковіч у молодых роках.

Думам собі, же ани мы – родаци професора Діоніза Ільковіча – не маме забывати на ёго мено, на мено визначного ученого, педагога, взацного, скромного і побожного чоловіка.

ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА

„Співай сердцём,“ говорила мама

Росла і выросла дівочка...

Русинську співачку душов і тілом **Анну Сервицьку** не треба спеціально представляти. Наш слухатель, позератель, але і читатель каждый день ей чує з радіа, видить в інших масмедіях. Ёй голос ся став наодділнов частёв культурного живота як русинських, так і словацьких родин. На освіжіня памяти треба повісти, же наша співачка ся народила 9. октября 1962 року в Кружлєвській Гуті, выросла в Герлахові, Бардеёвского окресу. По скінчіню Середней педагогічної школы в Пряшові учіла в матерській школі, співала в ПУЛЬС-і, пак ся дала на самостатну співацьку путь. І так од кінця 80-ых років 20. стороча, кідь ей карьеру одштартовала співанка *Крячок ля-*

ліовый, не сходить із співацькой сцены. На ей співацькім конті є 12 соловых проєктів (магнетофоновы казеты, цедечка) а тыж 18 сполочных проєктів. Із соловых про нас суть вызначны главно русиньскы проєкты: *Крячок ляліовый* (1992), *Шпіваночки мої* (1995), *Мої най* (1999), *Шпіванкы Сервицькой Ганкы – выбір моїх най* (2007), але і шарішскы співанкы, а тыж маріаньскы духовны пісні, з якими оловила прихыленців своїм щірым і чутливым проявом. Є зберательков співанок, але і композиторков. Анна Сервицька є лавреатков Премії міста Пряшова, Златой казеты видавательства Радіо Братіслава за казету *Крячок ляліовый* (1996), Златой казеты Выдавательства Діскант

за MC і CD *А од Прешова* (1997), Платиновой платні за MC і CD *А од Прешова* (1999) і ряду інших премій. В посліднім часі одбыли ся в ей животі дві події, якы треба спомянути. Быв то 8. мая 2010 ей концерт в Пряшові під назвов *25-й рочок, вера, минув тому* присвячений 25-річній співацькій карьері співаčky і ей перебуваня на європській сутяжи EUROSONG в главнім місті Норьска Осло (май 2010). Самособов, нелем о тім сьме із популярнов співачков побісідовали.

• **Аня, котры етапы у своїм животі поважаєш за найважнішы?**
– Своє народжіня, за котре дякую своїм родічам, можность тїшыти

ся зо жывота і приношати радість іншым людём своїм співом. А так само своє „зновународжіння“ – то є обернутя ся к Богу.

• **Што значіла про тебе співанка в родиннім кругу? Як єсь ся к співу дістала?**

– Співанка про мене значить дуже много. Єм дуже щастна, же уж одмаленька ня к ній вела моя мамка і учіла ня в ній глядати ласку і чувство. Часто сьме сі доведна заспівали і так коротили довгы зимущі вечори на валалі. Свою красу мали нашы співы на полі при роботі. Тогды наша душа была спята з природов. Быв то незабытний зажиток, а таке ся може стати лем людём, што люблять красу, добро і природу. А моїй мамці там місто патрить. Наперек тому, же слово „співанка“ є коротке і ніжне, несе в собі величезну силу. Не знає границі, може ословити і потішити множество людей. Тішу ся з того, же можу быти участна в тім процесі.

• **Як видно, росла єсь із співанков. Коли ся співанка про тебе стала професіональным ділом? Може із зродом Крячка ляліового?**

Або по короткім перебуваню в ПУЛЬС-і?

– Є то правда. Співанка мі так почарила, же єм ся хотіла стати професіональным співачков. Вдяка конкурзу Маковицька струна, яка ся odbyває каждый рік у Бардеєві, єм дістала понуку на сполупрацу з Орхестром людовых інструментів (ОЛН) в Братіславі. Таким способом ня спознало много слухачів радіа. Кідь єм носила під сердцем свою другу дітину (1988), наспівала єм співанку Крячок ляліовый, яка одштартовала мою карьеру співачкы.

• **Хто мав на твої співацькы амбіції найбівший вплив?**

– Як уж єм спомянула, была то моя мама. Она мі часто говорила: „Співай сердцем“. Так єм ся снажила і снажу робити, бо слухатель ці позератель такой на то прийде, кідь то чоловік думать фалечно. Щіроість, отвореность в чувствах – то поважаю за найліпший контакт із людми, які ня люблять слухати. У тій звязи не можу не спомянути Марьку Мачошкову, яка была моїм прикладом, і мої „фолклорны мамы“ – Аню Смотерову і Дарінку Лаштякову, які мі дуже много дали

з области фолклорного жывота.

• **Яку роль мали у твоім жывоті стрічі з людми на концертах? Было їх невроком лем в Пряшові...**

– Про співака концерт – то не є лем обычайна стріча із своіма симпатизантами. То є велика інспірація. Я і слухатель ці позератель – взаємно ся збогачуєме, додаєме собі силу. Концерты ня стоять много енергії, бо часто їх мушу ай з організачного боку приготовляти, уж не говорю о моім творчім выиступліню перед людми, што є про мене основов намаганя. Є то одповідность, бы не скламати, є то затаєваня дыху, є то выдолованя із себе вшыткых сил. Але суть то красны стрічі. На них єм спознала много-премного цінных людей, які люблять слухати мої пісні, за што єм їм дуже вдячна. Тяжко пораховати, кільки было тых людей. Тисячі...

• **Зістаєш вірна Шарішу і своему родному краю. На концертах співаш світські і духовны пісні. Помагать ті то находити векшу силу про свою наймилішу роботу?**

– Богу дяковати, мала єм можность співати в розлічных кутах

• Популярна співачка Анна Сервіцька на своїм концерті 8. мая 2010 у ПКО Чорнім орлі заспівала спершу серію маріаньських співанок із пацеркам і хрестиком в руках.

Фотка: А. З.

світах, де єм презентувала русиньскы і шарішскы співанкы, о котрых єм пересвідчена, же суть найкрасшы на світі. Што ся тыкає духовных співанок – мають в собі неповторну красу, пѣту. Я дуже рада, же їх можу співати на хвалу небес і потішїня людей. Приносить мі то радость і тішыть моє серце.

• На сцені єсь дуже беспосередня і, повіли бы сьме, роджена артїстка і імпровізаторка. Маєш у собі як прекрасный голосовый фонд, з котрым знаєш добрі наробляти, але і харізму, з яков тримаш людей у своїм заятю. Чом єсь собі якраз выбрала співацьку кар'єру?

– Тото вшытко чую як посланя і талант, котрый єм дістала. Тот хочу наповно схосновати, абы єм потішыла іншых людей. Талант бы не мав стояти лем так, мав бы ся розвивати і передавати іншым людём. Бо то то є дар, з котрым треба знати наробляти і цінити собі го. Не треба го промарнити. Кідь ся мі то дакус дарить, тішить ня то.

• Кады всягды єсь походила по світі? Поспоминай на найуспішнішы співацькы турне. Де ся ті найліпше співало?

– Походила єм велику часть Европы, часть Соеных штатів америцькых, Канады, Перу, Близкий Выход. Інтересне є то, же найуспішніше співацьке турне было, подля мене, в Перу, де нашу співанку приїмали з великим надхнієм.

• Яку частку твого єства творить русинство, родна культура? Ці не їй вдячіш за вшытко, што єсь дістала з небес?

– Я горда на то, же єм Русинка, а тото „наше“, як я тому говорю, включно поздравканя „Слава Ісусу Хрісту“ можу шырїти по цілїм світі.

• Яким пріорітам, окрем кар'єры, даєш перевагу у своїм животі?

– Господу Богу, своїй родині і приятелям.

• Суть у твоїм животі закутинкы, о котрых не знає читатель, найскритішы тужбы, з котрыма бы єсь ся хотіла поділити?

– Кідь суть найскритішы, нїй такы і зістануть. Я, подобно як каждый чоловік – маю свої радости і старости.

• Од 15. до 28. мая 2010 року єсь перебувала в Норьску в главнім місті Осло, де єсь взяла участь на співанковій сутяжи EUROVISION

SONG CONTEST (15. – 30. 5. 2010). Там єсь ся блисла на сцені вєдно з молоденьков співачков Крістінов із Свідника як вокалістка в єй співанці „Гореґроніє“, што є подля нас, великим успіхом. Яке є міджі вами одношіня і як сьте приїли тот факт, же сьте не поступили до фінале?

– Єм рада, же єм і таким способом могла репрезентувати нашу прекрасну Словакію, котру люблю, і за помочи телевізії, котрій дякую, потішїти людей. А што ся тыкає Крістіны, є то барз миле дівча, котре має перед собою, подля мене, велику співацьку кар'єру. З того, же сьме не поступили до фінале, єм была смутна, але ай так єм рада, же єм могла быти на таким визначнім співацькым форумі. В днешнім світі контакты ся не дадуть нічим нагородити.

• Што плануєш найближе у своїм співацькым животі?

– Кідь мі Бог поможе, хотіла бы-м зробити пару концертів дома, зреалізувати заґранічны турне, посилнити сполупрацу з лемківським фолклорным колективом Кычера з Леґніці з Польщі, а може ай выдати нове цедечко, над котрым затля роздумую. ■

Проф. ПгДр. Петер ШВОРЦ, к. н., Інститут історії Філософичной факулты Пряшівской універзіты у Пряшові

Одношіня церькви і народной свідомости жителів середній Европы в 19. сторочу аж до першой половини 20. стороча (1.)

Рішати набоженьскый вопрос і приналежность к окремым церьквам на єднім боці, і вопрос народного усвідомлїня на боці другім, не є просте. Єден факт, котрый можеме в тім одношіні конштатовати є тот, же така соодносность обектівно єствує і же єден аспект даного вопросу впливають на другий. Котрый з тых аспектів (а тыж в котрім часовім періоді і з яких прічин) є в животі чоловіка, але главно шыршой громады домінантний, то є вопросом на значно довгий і комплікований выскум.

Такой на зачатку собі мусиме усвідомити, же ту не йде о просту соодносность конфесіоналіты і етніціты, котра ся розділно проявлявала у каждого народа ці народности середньєвропейского простору і же тота соодносность ся в розлічных періодах мінила. Мала інакшу подобу на зачатку 19. стороча, інакшу на єго кінцю і на зачатку 20. стороча, а інакшу в другій половині 20. стороча.

Выплывало то з вєце факторів, причім тым найважнішым був став і позіція каждого конкрет-

ного середньоевропейського народу. Чим був даний народ міцніший і етаблованіший, чим міцніші були його територіальні, моценьські, політичні, але і історичні і культурні позиції, тим меншу роль грало віросповідання при народній усвідомленню його членів. Віросповідання і церков властно члени одного народу ані не потребували на укріплення властної етнічності. Австрійські Німці, угорські Мадяре як два головні штатотворні народи габсбурзької монархії лем хосновали служби церкви на зміцнення своїй політичній і моценьській домінанції.

В інакшій позиції були други народи і народності монархії. Церков, респ. церкви мали в їх припаді одлишну задачу і ставали ся фактором, котрий був з формованєм етнічності вєце спятый, як в першых двох припадах. Правда, позиція поєднаних немадярських і ненімецьких народів у монархії не была еднака ані з політичного, ані з економічного а ані з етнічного боку. Чехи, Польці і Румуны уж были сформованymi народными сполоченствами з історичными традиціями, докінця і з традиціями властної державности. Трансільванські Румуны мали докінця народну і державну базу в самостатній Румунії. Так лем Словаки і Русини представляли етнічність, котра ся зачала у 18. сторочу пробуждати і формувати без бази, котру мали остатні народи того регіону. Навыше, хыбовала їм економічна, політична і зріла сполоченська, культурна і історична база. В їх припаді ся прото роль церкви зміцнєвала. Церков мала у Русинів вєкшу вагу як у других народів, а то як в позитивнім, так і в негативнім слові розуміню.

Позераючи ся на роль церковей через призму позитивного впливу, церкви могли у менше розвинутых народных громад перевзяти роль хыбуючого міцного ґрунту, роль авторити, за котру ся могли малы, формуючі ся народи сховати а нєв і аргументувати у своїх народнообраних запасах з міцнішим народом, з міцнішим противником.

То але був лем єден бік одношіня церкви, віросповідання к народности. В тїм припаді представлєвав вонкашне – обранне одношіня. На другім боці – то было одношіня в напрямлене водну, к членам властної етнічності. Церков як найвысша моральна авторіта, респ. єй репрезентанти – отці духовны єй могли схосновати на пробуджованя, активізацію членів своїй етнічній гро-

мади. Тота сїмбіоза фунговала приближно в такім розуміню: кідь ся може священик як найбівша містна авторіта голосити за Словака, Чеха, Русина і под., чом бы ся за Словака, Чеха, Русина не міг голосити учитель, рольник, пізніше робітник, жена – домашня газдыня?

В 19. і на зачатку 20. стороча (властно до року 1919) одношіня церкви і народности не было прямочаре в змыслі позитивного ці негативного впливу на процес формованя народного усвідомлєня.

Вшыткы єствуючі християнські церкви не были з народностного аспекту еднакymi. До істой міры мало шпеціальний статус лем православіє, котре ся в дакотрых територіальних цілках явило скоро як єднородне – в Румунії і Трансільванії (Семоград) як румунське, в Сербії як сербське, в Буковині і Галичі як русинське ці українське. До середньоевропейського простору – на Угорську (Підкарпатську) Русь і на северовыходне Словенське зачало православіє проникати аж кінцєм 19. і зачатком 20. стороча, а то через найслабше місце монархії – через жытелїв русинської/української народности. У той народности і закотвило без того, жебы ся православными стали і члени далшых етнік верхнього Угорська – Словаки і Мадяре. В основі православіє ся на тій території етабловало як народностно „єднофарєбне“ і могло выступати прямо і непрямо як зєдиняючий фактор русинської етнічності і єй успішний або менше успішний охрєнця. В припаді православія скоріше менше успішний, бо у верхнім Угорську тота церков не мала скоро ниякий моценьський статус, докінця на тій території наразила на міцных одпорців – грекокатоліцьку церков, котра ся бояла о свої позиції, а тыж на мадярську владу, котра віділа за православієм прониканя моценьського впливу Росії, зміцнєваня славянської ідеї і потенціалне ослаблєня мадярства в країні.

Остатні церковны громады были внуторно штруктурованы так внаслідку соціальных, як і етнічных факторів. В практичнім животї то значіло, же на челны позиції церковных громад ся справила діставали священици з маєтных, то значить і з соціального аспекту высшых верьств жытельства. Тоты верьствы были перепосєны з моценьськymi штруктурами країны, котры ся стожнєвали з їх основными цілями, в Угорську окрем іншого і з мадярізацієв, в Передлитовську з германізацієв. Кідь ся на чело церковной

організації дістали особи з низшої соціальної верстви, докінця кідь не були ані членами пануючого народу, як то було напр. в припадї Угорьска в особї кардінала Яна Черноха,¹ родом зо словенської міщанської родини в Скаліці, а на-више і кідь були репрезентантами церкви з наднародним і надштандартним характером, не могли ся вигнути моценьско-політичному впливу среды, в котрій ся погыбовали, бо то було і дякуючі якраз тій середі, же ся дістали на високу позицію церковного єрархы. Тото обшо формуловане конштатованя ся не дотыкало каждого єднотливця, як то прозраджує діятельство чеського римокатолицького єпископа Едуарда Брініха,² але в переважній векшынї платило. В чеській громаді мали представителі майорітної римокатолицької церкви, котры ся голосили к чеському походжіню, преці лем інше поставліня, як го мали немадярьскы представителі церкви в Угорьску. Чеське походжіня, росшырене о церковну римокатолицьку базу, їм давало можливість бівшой сувереніты, а то і в презентації позитівного одношіня к чеському народу. Вирішалным але був їх австрійський патріотизм, неодмітаня габсбурської монархії, наспак, акцептованя, хоць і через призму властной ненімецької народности. Впливу державы ся але церковны єрархы не выгли, бо тот був справа, а лем зданливо парадоксно, о то векший, о што векше было їх поставліня. Вплив державной моци на них був цілений, бо слідовав посилніня державы в такій подобі, в якій єствовала. Державна влада сі усвідомлєвала силу високого церковного єрархы і єго вплив на віруючих, котрый міг быти так в інтенціях штатной народностной політики, але і проти нєй.

Іщі комплікованіша сітуація была у протестантських церковлей, котры ся формовали на теріторіалнім прінципі і їх організація не перекрочовала граніці країны. Найвысша церковна авторіта, кідь єй моценьскы і владны штруктуры в дежаві респектовали, не была мімо країны, як то є в припадї римокатолицької церкви. Ту были моценьско-політичны впливы іщі міцнішы і духовенство тых церковлей – Угорьської євангелічної церкви авґсбурського визнання (лютераньської), Угорьської реформованой церкви (калвіньської), Церковной організації баптістів (од року 1905) в Угорьску, Австрійської церкви євангелічної, Єдноты братьской в Передлитовску, было выстав-

лене міцнішым тискам і без подобных можностей охрани, яку могли мати духовны римокатолицької і грекокатолицької церкви.

Шпеціалну позицію мала жидівска конфесія. Єй замкнутость на єднім боці, і одношіня не-жидівського жытельства к Жыдам на другім боці, єй помагали утримати жидівску народность. В тім припадї ізраїльска конфесія повнила задачу зєдиняючого фактора жидівської комуніты і етніціты. Правда, не вылучовала припады, кідь ся єднотливці голосили к другим народностям. В Угорьску, де жидівска народность не была штатом узнана, підвышували Жыдове кількість Мадяр і Німців, в австрійській часті монархії росшырєвали главно ряды німецького жытельства.

Зломовы події і церков

Зломовы події были все перевірїнем характеру і моралкы. Платило то нелем про єднотливців, але і про інштитуції, ку котрым можеме зарядити і церков. Церков зато, бо хоць має інштитуціональний характер, все ся складать з єднотливців, особностей зо вшыткыма їх характеровыма рисами, цілями, тужбами і чутєм приналежности к тій або другій етнічній, соціалній, культурній, інтелектуалній і моценьській групі. А тота диференціяція законно впливала на то, же церков не могла нігда выступати як застанця єдної орьєнтації, єдних інтересів. Гетерогенность єй членів спрічіняла, же церков была мушена піднести ся над уведжены, своїм характером дочасны, світськы проблемы а то до такой міры, до какой єй то єй членове дозволили. Історія але вказує, же при будьякім снажіню одпутати ся од світських проблемів ся то церкви николи в повній мірі не подарило і же была все выужыта, або і зловжыта на конкретны моценьскы цілі.

Перша світова война была конфліктом нелем моценьського характеру, але і конфлікту з етнічным, народностным підтекстом. Габсбурська монархія, котра до того конфлікту вступала навонок як цілок, якраз з оглядом на народностне зложіння николи не была цілком, ані не могла быти, бо не давала єднакий простор, єднакы права і можности вшыткым етніцітам, котры єй творили. Внуторны конфлікты заложены на етнічній базі были як часована бомба, котра на кінцю войны досправды спустила дештрукчны процеси. Тоты были такы міцны, же церков, котра мать в собі закодова-

ны інтегруючі знакы, з'єднуючі розлічны народы і народности через віросповіданя, не могла сперти дештрукцны процеси і хоць ей представителі вынаклали много сил на утриманя інтегриты країны.

В Угорьску, де передовшыткым священици были у немадарьскых народів і народностей носителями освіти, але і носителями народного усвідомлїня, дістала ся церьков до комплікованой сітуації. Дрібне, народно орьєнтоване духовенство одоперало послушность своїй церьковній ерархії, котра прінципіально выступала як застанця сцілености країны. Своім поглядом нелем же ослаблєвала можности на захованя Угорьска і цілой австро-угорьской монархії, але прямо підпалєвала процес народного пробуджаня народно несвідомых мас. Ба многы з тих священиків ся зачали здавати своїх проугорьскых, а де факто і промадарьскых поглядів, чім цілий народноусвідомлюючий процес в місті, де діяли, ускорєвали.

В Чехах, де римокатолицька церьков довгодо-бо была опором Габсбургів, чеська сполочность в часі револючного нап'яття одмітала тоту церь-

ков акцептовати в повній мірі, а зошмарїнем маріаньского стовпа в Празі 28. октобра 1918 ся демонстративно од нєй діштанцовала. Розуміла ей як протинародну інституцію і як нагороду за ню за-ложила Чеськословенську церьков.³

(Закінчіня в далішій числі.)

1 Ближе позерай LETZ, Róbert - ČERNOCH (CZERNOCH), Ján. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Lúč, 2000, с. 208-209.

2 MAREK, Pavel. Biskup E. J. N. Brynych: Praha nebo Vídeň. Vlastenectví nebo politická lojalita? In ŠVORC, Peter - HARBULOVA, Lubica - SCHWARZ, Karl (ed.). *Cirkvi a národy strednej Európy (1800 - 1950)*. Prešov - Wien : Universum, 2008, с. 248-260.

3 Позерай Československé církevní zákony II. Praha, 1931, с. 1152: „Československá církev. Vznikla krátce po počátku československého státu. Z příčin jejího vzniku sluší zejména uvést opozici pokrokové části katolického duchovenstva proti oficiální katolické církvi, odpor proti celibátu, oživení starých náboženských tradic, zejména husitské a českobratrské vzplanutí náboženské vroucnosti v širokých vrstvách obyvatelstva a konečně touha po vyznání přimykajícím se k moderním proudům theologickým.“ Чеськословенська церьков была узнана штатом 15. септембра 1920 выглашков міністерства шко-ства і народной освіти ч. 542 зб. ■

Проф. др Михайло ФЕЙСА, к. н., Катедра русиністики Універзیتی в Новім Саді

СТРАТЕГІЯ РОЗВОЮ РУСКОГО ЯЗЫКА (2.)

(Закінчіня з попереднього числа.)

11.1. Кед бизме сцели спатриц обробок руского языка по наукових дисциплинах наиходзимо шлїдуючи стан. Мож повесц же найвецей поробене на лексикографії. Насампредз дзекуючи проф. др Юлианови Рамачови. За тоту нагоду видзелзем лем *Фразеологічний словнік сербскогорватско руски* и двотомни *Сербско-руски словнік* (у хторим ше як редакторе зявюю и Гелена Медеши и Михайло Фейса). Двотомни словнік иншак иницирани з боку Дружтва за руски язык, литературу и културу, а реализовани є з боку Катедри за руски язык.

Руска явност уж длугши час виказує потребу за *Руско-сербским словніком*, хтори по словох главного редактора проф. др Юлиана Рамача мал буц закончени 2002. року. Цитирам слова професора Рамача, хтори виповедзени на Медзинародним науковим сходо о лексикографії и лексикології отриманим од 10. по 12. април 2001. року у Новім Садзе/Београдзе: «Након завршетка *Русинско-српског речника* (око 2002. године), на коме се сада ради, Катедра за русински језик

и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду пријавиће нови пројекат: *Речник русинског народног језика*» Цитирам и часц хтора указує на фазу у хторей ше уж теде, 2001. року, значи, скорей пријављованя нового пројекта, находзела робота на тим лем наявљованим словніку «Рад на овом речнику почео је у ствари много раније; већ крајем 70-их година исписали смо прве картице са народним речима. Од тада се ова картотека народне лексике стално допуњава (сада има обим 13 библиотечких ладица) (...) Мада смо са *Речником народног језика* стигли скоро до пола пута, још нисмо разрешили неке дилеме у погледу коначног изгледа». И еден и други пројект (*Словнік руского народног језика*) финансвало Министерство науки Републики Србији. Завод за културу би ще требал ангажовац и потолковац професорови Рамачови же, з едного боку, нет совершених словнікох, и, з другог боку, же руска национална заедница чека тот(и) словнік(и) як каня дижджу, та би було барз добре кед би го (голєм перши) / их (обидва) почал, як главни редактор, приводзиц гу концу. Ша, будзе озда Руснацох

ещи и за друге, дополнене видане.

По вицеку того другого проєкта проф. др Михайло Фейса планує предлужиц лексикографски роботи зоз младима, углавним студентами на мастер-студиях, хтори знаю и анґлийски язык, же би ше у шлїдуючим пейцрочним периоду прешло на виробок *Анґлийско-руского* и *Руско-анґлийского словніка*, же би ше руска национална заєднїца на тот способ уключела до сучасней шветовой лексикографії и же би и на тот способ афирмовала руски язык у полним значеню того слова.

Додайме и податок же 2006. року Дружтво за руски язык, литературу и культуру публиковало *Словнік медицинскей терминології*, а по 2010. або 2011. рок мож обчековац и публиковане *Словніка компютерскей терминології*, найвироятнейше анґлийско-сербско-руского, у виданю Културно-просвитного дружтва ДОК - Коцур.

11.2. На лексикографії не лєм же потераз найвещей поробене, але ше обчекує же лексикографски вигледованя праве у тим периодзе за хтори нешка правиме стратеґію даю нови капитални діла.

КГД ДОК – Коцур вчера орґанізовал удатни Округли стол, хтори бул своєфайтова явна розправа о *Право-*

писним словніку руского языка, хтори вошел до закончуючей фази виробка. Його публиковане можлїве по конец того року кед ше винайду необхідни средства за друковане. По нешка безпечени 60.000 (од Министерства култури републики Сербії и Покраїнского секретариату за образоване и культуру), цо дзешка половка. Пре необхідне заверане финансией конструкторії вироятно придземе и ту дзе зме нешка, а пойдземе и до Национального совиту рускей националней меншини. Проф. др Михайло Фейса, як ношитель проєкта *Правописни словнік руского языка*, наздава ше же друга фаза проєкта – *Правопис руского языка*, будзе вшелїяк унєшена до стратеґії розвою руского языка, пре хтору зме ше ту нешка зишли

12.1. Автор тих шорикох вообщє не песимиста у вязи зоз розвойом руского языка. Оддзелєне за русинистику ма квалитетних и перспективних студентох. Штверо з нїх активно уключени до виробку *Правописного словніка руского языка*, двою з нїх у фази обучованя же би ше уключели до медзинародного тима за виробок *Сербско-анґлийского / Анґлийско-сербского словніка*, дзе би мали «випечиц» ремесло и, ведно зоз професором Фейсом, мац водзацу улогу у вироб-

• 22. і 23. мая 2010 група з Войводини (Сербія) была гостєм русиньской раённой самосправи Будапешту, на челї котрой є Габрієл Гаттінґер. Тота група стоїть перед бустов Ференца II. Ракоція а в нїй третій зліва автор статії – проф. М. Фейса.

ку *Руско-англійського / Англійсько-русого*. Од них ще потім годно обчековац же буду и колеґове и нашілдініки професора Фейси. И не лем од них. Векша векшина потерашніх студентох Оддзелєня за русинистику указую векши афинитет ґу рускому языку як ґу рускей литератури, цо резултат консистентней и систематичней роботи лингвистичней часци Оддзелєня/Катедри, а цо ще насампредз евидентно манифестує и у вибору дипломских и мастерских темох. А прейґ обдуманей менторскей роботи рахує ще дойсьц и до фонетики и фонології руского языка, и до осучасненей синтакси, и до синтакси зложеного виречєня, и до розко-нарєних социолінгвистичних вигледованьох, и до системского поровнованя славянских и до контрастираня неславянских языкох ... И до реалізованя тих проєктох, за хтори тримаме же би требали найсьц место у стратегії розвою руского языка за наиходзаци краткорочни период. А тоти проєкти повторюєм, сумирам и з тим закончуєм:

12.2. *Руско-сербски словник и Словник руского народного языка* проф. др Юліяна Рамача, хтори ще наход-за у закончуючей фази. *Правописни словник руского языка* проф. др Михайла Фейси, чийо друкованє ще обчекує по кєнєц того рока. ґу нїм, як найменей три-рочни проєкти, требало би приключиц и *Правопис руского языка, Словник компютерскей терминології и Англійсько-руски и Руско-англійски словник*. (За тот остатні проєкт нам необходни и фахови руски кадер, цо уж тєраз пробуєме превозисц за хвильково потреби ОШИґ Петро Кузмьяк, ведно зоз Националним совитом Руснацох; до наиходзацих розгваркох з Покраїну могол би ще уклучиц и Завод за культуру войводинских Руснацох).

ЛИТЕРАТУРА

Barić, E. (2007), *Rusinski jezik u procijepu prošlosti i budućnosti*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Густавсон, С. (1983), "Руски язык у Югославии – дияхрония и синхрония", *Творчосц*, 9, 20-30.

Дуличенко, А. Д. (1973), "Г. Костельник и його `Грамматика бачваньско-рускей бешеди", *Шветлосц*, 67-76.

Дуличенко, А. Д. (1981), "Русинский язык" у: Супрун, А. Е. и Калюта, А. М. (1981), *Введение в славянскую филологию*, Минск: Высшая школа, 132-134.

Дуличенко, А. Д. (1984), "Сербскогорватски елементи у языку югославянских Руснацох", *Творчосц*, 10, 23-71.

Дуличенко, А. Д. (1995), *Jugoslavo Ruthenica I, Роботи з рускей филології*. Нови Сад: Руске слово.

Дуличенко, А. Д. (2002), *Кніжка о руским языку* (умножене як рукопис, без рецензєнтох), Нови Сад: Руске слово – Дружтво за руски язык, литературу и культуру.

Дуличенко, А. Д. (2003-2004), *Славянские литературные микроязыки I-II, Образцы текстов*, Тарту: Издательство Тартуского университета.

Дуличенко, А. Д. (2009), *Jugoslavo Ruthenica II, Роботи з рускей филології и исторії*, Нови Сад: Филозофски факултет – Руске слово.

Кишюгас, Я. и Кочиш М. М. (1988), *Руски язык и культура висловйованя, за VIII класу основней школы*, Нови

Сад: Завод за издаванє учебнікох.

Кишюгас, Я., Медєши, Г. и др. (1997), ред., *Зборник работох зоз Трецкого шветового конгрєса Русинох/Руснацох/Лемкох*, Руски Керестур: Руска матка.

Кишюгас, Я. (2005), *Ход и час, III учебник пєстованя руского языка зоз елементами националней культуры*, Београд, Завод за издаванє уџбєника

Костельник, Г. (1975), *Проза*, Нови Сад: Руске слово.

Кочиш, М. М. (1971), *Правопис руского языка*, Нови Сад: Покраїнски завод за издаванє учебнікох.

Кочиш, М. М. (1972), *Приручни терминологийни словник сербскогорватско-руско-українски*, Нови Сад: Руске слово.

Кочиш, М. М. (1977), *Грамматика руского языка: Фонетика – морфология – лексика I*, Нови Сад: Покраїнски завод за издаванє учебнікох.

Кочиш, М. М. (1978), *Лингвистични роботи*, Нови Сад: Руске слово.

Кочиш, М. М., Чакан М. и Рамач Ю. (1987), *Руски язык и культура висловйованя за V класу основней школы*, Нови Сад: Завод за издаванє учебнікох.

Кочиш, М. М., Чакан М. и Рамач Ю. (1987), *Руски язык и культура висловйованя за VI класу основней школы*, Нови Сад: Завод за издаванє учебнікох.

Маґочи, П. Р. и Фейса, М. (1998), *Бешедуйме по англійски и по руски / Let's Speak English and Rusyn*, Нови Сад: Руске слово.

Magocsi, P. R. i Pop I. (2002), editors, *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Toronto - Buffalo - London: University of Toronto Press.

Медєши, Г. (2008), *Язык наш насущни*, Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.

Надь, Г. Г. (1983), *Лингвистични статії и розправи*, Нови Сад: Руске слово.

Надь, Г. Г. (1988), *Прилоги до исторії руского языка*, Нови Сад: Руске слово.

Пап Ю. (2008), *Good morning! We learn English / Добре рано! Учїме ше по англійски*, Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.

Папуґа, И. (2000), *Руска гимназия*, Руски Керестур - Нови Сад: ОШИґ Петро Кузмьяк - Дружтво за руски язык, литературу и культуру.

Папуґа, И., Рамач. Ю., Медєши, Г., Фейса, М. и др. (2006), ред., *Словник медицинскей терминології сербско-латинско-руски*, Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.

Папуґа, И., Рамач. Ю., Кишюгас, Я., Фейса, М. и др. (2007, 2006, 2004, 1998, 1997), редакторе обявених 25 студентских работох, *Studia Ruthenica*, Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.

Рамач, Ю. (1983), *Руска лексика*, Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет, Институт за педагоґию, Катедра за руски язык и литературу.

Рамач, Ю. (1987), *Фразеолошикрєчник: српскохрватско-русински*, Нови Сад: Филозофски факултет – Завод за издаванє уџбєника.

Рамач, Ю. (1996), *Практична стилистика*, Нови Сад: Руске слово.

Рамач, Ю. (1992), *Словник лєксии Гавриїла Костельника*, Нови Сад: Руске слово.

Рамач, Ю., Фейса, М. и Медєши, Г. (1995, 1997),

Српско-русински речник / Сербско-руски словник, I-II, Београд – Нови Сад: Завод за учебніки и наставни средства – Универзитет у Новом Садзе, Филозофски факултет, Катедра за руски язык и литературу – Дружтво за руски язык и литературу.

Рамач, Ю. (1998), *Применовниці конструції у руским литературним языку*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Рамач, Ю. (2002), *Граматика руского языка*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Рамач, Ю. (2006), "Пременики у руским языку без цудзих уплївох" у: *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*, Тарту: Тартуский университет, Кафедра славянской филологии - Королевская шведская академия литературы, истории и древностей, 285-307.

Сеґеди, К. (2007), "Русинисти-лингвисти" у: *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005) I*, Нови Сад: Филозофски факултет - Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК - Куцура, 248-252.

Стоянац, Н., Пиянович, П. Тамаш, Ю. и Сабо, С (1996), ред., *Руснаци / Русини 1745-1995*, Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства - Филозофски факултет, Катедра за русински језик и књижевност

Тамаш, Ј. (1984), *Русинска књижевност: Историја и статус*, Нови Сад: Матица српска.

Тимко, О. (1998), *Ботанична и зоологична номенклатура бачванських руснаків*, Ужгород.

Фейса, М. (1990), *Англијски елементи у руским языку*, Нови Сад: Руске слово.

Фейса, М. (1993), "Руски - бешеда, диялект чи язык", *Studia Ruthenica*, 3, Дружтво за руски язык и литературу, 83-105.

Фейса, М. (1996), "Коцуризм и норма" у: *Руснаци / Русини 1745-1995*, Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, 95-115.

Fejsa, M. (1998), "Yugoslav Rusyns: Identity, Culture, Education, Religion" in: *National Minorities in Vojvodina*, Novi Sad: Opšte udruženje studenata za Evropu / Association des Etats Généraux des Etudiants de l' Europe, 56-67.

Фейса, М. (1999), "Руски як индоевропски язык" у: *Руски календар 2000*, Нови Сад: НВУ Руске слово, 37-43.

Фейса, М. (2000), "Дієслова на суффикс -ира и одредзованє видових одношеньох у руским языку", *Studia Ruthenica*, 7, Дружтво за руски язык и литературу, 20-24.

Fejsa, M. (2000), "Югославянски Русини (Руснаци) / Ruthènes de Yougoslavie / Yugoslav Rusyns (Ruthenians)" in: *Multilingual European Guide of Cultural Communities and of Maisons de Pays of Europe*, Le Cannet: European Federation of the Maisons de Pays, 267-278.

Фейса, М. (2004), «Социолінгвистични аспект руского языка: Войводина» у: *Русинський язык*, Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 373-383.

Фейса, М. (2005), *Време и вид у русинском и енглеском језику*, Нови Сад: ИК Прометеј – Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за русински језик и књижевност.

Фейса, М. (2005), "Семантични змисти категорийох вида и акционсарта у руским и англійским языку", *Шветлосц*, 3, 323-360.

Фейса, М. (2006), "Образованє при Руснацох" у: *Изученя русинського языка у Мађарщини и за її гатарами*,

Вседержавна русинска меншинска самоуправа у Мађарскеј, 29-38.

Фейса, М. (2007), "Основни характеристики руского языка у поровнаню зоз другима славянскими языками" у: *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*, Тарту: Тартуский университет, Кафедра славянской филологии - Королевская шведская академия литературы, истории и древностей, 90-100.

Фейса, М. (2007), гл. ред., *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005) I*, Нови Сад: Филозофски факултет - Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК - Куцура.

Фейса, М. (2007), «Руско-англијска контрастивистика» у: *Русини/Руснаци/ Ruthenians (1745-2005) I*, Нови Сад: Филозофски факултет - Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК - Куцура.

Фейса, М. (2007), »Дієсловни категорії у ґраматики Гавриїла Костельника« у *Гавриїл Костельник на тлі доби: Пошук істини*, Львівський національний університет імені Івана Франка, Новосадський університет, Львів, 98-106.

Fejsa, M. (2007), "Engleski jezik u rusinskim školama" u: *Evropske dimenzije reforme sistema obrazovanja i vaspitanja*, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za pedagogiju.

Фейса, М. (2007), "Лингвистична творчосц Гавриїла Г. Надя", *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књ. XXII, Филозофски факултет, 293-302.

Фейса, М. (2007), "Характеристики лингвистичней творчосци Гавриїла Г. Надя", *Studia Ruthenica*, 12, Дружтво за руски язык, литературу и культуру, 115-124.

Фейса, М. и Медеши Г. (2007), "Правописни проблеми руского языка у Войводини" у: *Jazyková kultura a jazyková norma v rusinskom jazyku*, Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Ústav regionálnych a národnostných štúdií.

Фейса, М. (2008), "Примарни модали у приповедкох Гавриїла Костельника", *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књ. XXIII-2, Филозофски факултет, Нови Сад, 247-262.

Фейса, М. (2008), "Руски язык у урядовой сфери" у: *Русинський язык меджі двома конгресами*, Пряшів: Світовый конгрес Русинів, Інститут русинського языка і культури Пряшівської універзїты в Пряшові, 92-95.

Фейса, М. (2008), "Учебнік за початне виучованє англійского", *Ерато над Куцуром/Коцуром*, 12, ИК Прометеј и КПД ДОК - Коцур, 25-27.

Фейса, М. (2009), "Найвисши ступень меншинского образования" у: *Карпатские русины в славянском мире*, Москва - Братислава: Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra všeobecných dějin, Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, Исторический факультет, Кафедра истории южных и западных славян, 257-269.

Фейса, М. (2009), "Тенденції розвою нормованя руского языка войводянских Руснацох" у: *Труды и материалы*, Москва: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, 177.

Фейса, М. (2009), *Функционироване конструції/форми Вѣ у преношеню часо-видових одношеньох у приповедкох Гавриїла Костельника*, Нови Сад: ИК Прометеј – Филозофски факултет, Одзелене за русинистику.

Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н., Вискумный центр карпатістики, Ужгород

Што в твоїй фамилії, Декамелісе?

Фамилія єдного из найвызначных єпископів Мукачівської єпархії до днесь овита тайнов. (Світське імня мав – Іоанн, монашое – Йосиф). Быв то грек из острова Хіос, што в Егейському морі, василіанський монах, котрого Рим призначив до Мукачева єпископом. (До того єпископа обирали самі монахи почас собора). Може зато, же фамилію мав грецьку, а ид тому – доста схожу своєв гейбы приставков «де» на фамилії французької аристократії, и у 17 столітїю, и дале у русинській істріографії (од її зародження и до днесь) пише ся тота фамилія вшелияко. Є дакілко варіантів написаня (из наголосом на передпоследному складі) : *Йосиф де Камеліс, Йозеф де Каміліс, Камеліс (Камеліс), Де Камеліс, Де-Камеліс і Декамеліс*.

Же быв то честованый у церковному світі чоловік, пише за вто історик Михайло Лучкай у третому томі свого історичного изглядования «Історія карпатських русинів» (1843 р.). Пише за нього як за 23-го єпископа Мукачівської єпархії, котрому (ищи як монаху) папа римський Александер VIII, як го призначив у 1689 році до Мукачева, так, обы му подняти авторітет, дав званя апостолского вікарія и у тот самый день призначив го ищи и шебастинським єпископом. (Шебасту, иншак – Самарію у Палестині заселя-

ли магометаны и грекы). [1; с. 30]. Іоанн Декамеліс родився 1641 года на острові Кріт у даколишній Оттоманській імперії. Быв високоосвіченый чоловік; перебував у василіанському монастирі близько Рима, даякий час робив у Ватиканській бібліотеці. Од папы римського мав задачу укріпити Унію помежи «людей грецького віросповіданя, котрі жыют у Мукачівській єпархії и других містах Мадярщины». [1; с. 31]. Слідом за Александром VIII права и привілегії Декамеліса у своїй грамоті потвердив и Лєопольд – святійший римський імператор (цісарь) Німеччины, Мадярщины, Чехії, Далмації, Хорватії и др., котрый писав: «... йому як достойникові, заслуженій и милій особі вручаєме Мукачівське руське єпископство, котре у теперішній час не має єпископа... и для ліпшої репрезентації церковной організації мы присвоїли Іоанну де Камелісу ранг нашого радника (совѣтника) и ввели го у круг наших вірных радників». [1; с. 32]. Што правда, єпископ Мукачевської греко-католицької єпархії мав ся подчиняти католицькому Єгерському єпископу, хоть и тримав ся независимо од того.

Из імням атського мукачівського єпископа повязано зароджіння русинського книговидавательства. Из великыма

трудами він ся добив того, жебы книгопечатня Тырнавы – великого університетського центра Мадярського королівства – мала кириличні буквы (гарнітуру) и туй ся печатали книги діла русинів. Сам єпископ написав и выдав тоты перші книги; были то «Катехисисъ. Для науки Оугрорускимъ людемъ зложенній» (1698 р.) и «Букварь языка славенска писаній чтеція оучитися хотящимъ въ полезное руковоженіе» (1699 р.). То значит, же першый в історії Карпатської Руси букварь про русинів був выданий дякувучи грецькому монаху [2]. И кить не знав єпископ писати по церковнославянськы, так хосновал латину. А потовмачовал тоты книги на «языкъ славенскій» писарь Іоанн Корницький – галицький греко-католицький священник, годно быти, же лемко [3], котрого покликав ид собі єпископ и котрый прийшов до Мукачева 15 авґуста 1691 рока.

У часы революції куруців, котрых очолив трансільванський князь Ференц II Ракоці, єпископ як прихильник цісаря мусив утечи у 1703 році из Мукачева до Пряшова (с. Руська Нова Весь), де ся надіяв перечекати войну, айбо де через три роки умер (1706 р.) и похованый у крипті церкви монастыря отців міноритів (францисканців) у Пряшові, яка днесь є кафедральным храмом Іоанна Хрестителя Пря-

шівської греко-католицької єпархії.

Вже у часи Декамеліса його фамілію писали двояко. Тоді інформацію мож начеряти из латиноязычної Лучкаєвої історії. М. Лучкай, як то мож было видіти выше, цітує папську буллу и цісарську грамоту. В обох документах хоснує ся єднака форма „de Camelis”: у першому – *Ioseph de Camelis*, у другому – *Ioann de Camelis*. И сам новий Мукачівський єпископ у свому днівникові, як го зачинав вести у 1690 році, позначив на латині свої титулы и регалії. Там ся пише так: «*Titularium. (*Io: Ioseph. de *Cllis.) sic legatur: Ioannes Iosephus de Camellis...*», што ся дає потовмачити як: «Титулы: *Io: Йосиф де *Кліс) так треба читати: Ioанн Йосиф де Камелліс». (До того, він подвоїв у фамілії букву «l» – *Camellis*) [1; с. 43]. Позад них и М. Лучкай, котрый набізовно видів оригіналы тых документів, списувучи їх до своєї історії, тоже хоснує всягды по тексті форму „de Camelis”, а позад нього – ціла історична наука Подкарпатя у 19-20 століттях.

Друга форма написання фамілії – „Декамеліс”. Найдеме її на титулі книги «Катехисисъ. Для наоуки Оугрорускимъ людемъ зложенній», автором котрої є сам єпископ. Под назвов книги суть далші слова, а то фамілія автора катехизиса и его регалії. Туй ся пише так: «Отъ превелебнѣйш: [его] г[оспо]д[и] на Io: [анна] **Юсифа Декамеліс** Хіо[с] Еп[иско]па Себаст: [ского] Моукачов: [ского] и проч: [ая] намѣсника ап[осто]лско-го надъ людми Восточн: [ого] Наб[о]жен: [ства] въ Крoлевствѣ Оугорскомъ, и его Предѣлахъ, Пресвѣт: [ого] Цесар: [ского] и

Крoлев: [ского] Маестатов Совѣтника».

У сьому вопросі не можемо не вірити самому автору катехизиса, бо хто ліпше за нього знав, як ся пише його фамілія – Декамеліс! То значит, же и булла папы римського Александра VIII, и грамота цісаря Леопольда, и днівник самого єпископа грецьку фамілію подавут из хыбов и потовмачувут її на аристократичный манер, придавучи шарм, благородство и высокородність її носителя. (Може вже нигда не дасть ся дознати: ци то была елементарна хыба од незнання, як ся має писати грецька фамілія, ци чинило ся то преднамірено, заміряне на новий високий статус василіанського монаха? Ци й ініціатором того був сам монах?)

Обы покласти точку у сій історії, требало бы ся убернути ид грецькій ономастиці. Одвіт на вопрос: ци суть в днишній Греції фамілії типа Декамеліс (вадь Камеліс) и як ся пишут, мы попросили дати Василія Дуліченка (сина А. Дуліченка – славіста, професора Тартуського університета, добрі познатого як спеціаліста из русинського языка). Василій штудує грецьку філологію у Салоніках (Thessaloniki) и не так давно він загнав одвіт:

«То грецька фамілія **Δεκαμελής** [dekamelís], котра ся складає из 2 части: *δεκα-* + *-μελής*. *Перша часть значит число 10 (десять), друга – приложник од слова то μέλος – член. Кіть дословно: десятичленный. Наголос паде на послідный склад – Декамеліс. У Греції тота фамілія стрічає ся доста часто».*

То значит, же великов хыбов было одділяти од фамілії єпископа Декамеліса перший склад

(де-), кіть говориме за грецькі фамілії, а не, приміром, за французькі (Оноре де Бальзак; Бодуен де Куртене). И то значит, же помежи ушиткы варіанты хоснования тої фамілії у історичній науці лем по дакотрых изглядованях стрічаєме вірне написання. Што правда, у славянськім світі наголос у грецьких фаміліях (подля правила благозвучности) втіче на передпослідный склад. Так же требало бы писати и выгваряти тоту фамілію атсяк: **Декамеліс** (Декамеліс).

Ци не прийшов вже час вернути єпископу його истинну фамілію?!

* Над словами, позначеныма звязочков (*), в оригіналі стояв знак «тітло»; з технічных причин туй го покласти не дає ся.

Література

1. Лучкай М. Історія карпатських русинів. Т. 3. // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику.- Словац. пед. вид-во в Братіславі, відділ укр. літ. в Пряшеві. – 1990. - Т. 16. - С. 29-256.
2. Падяк, В. Видавнича та друкарська справа на Закарпатті [Текст] / Валерій Падяк // Книга Закарпаття: анотов. кат. видань 2004 року: (3 фондів Закарпат. област. універс. наук. б-ки). – Ужгород, 2005. – С. 69-77; Книга Закарпаття: анотов. кат. видань 2005 року... – Ужгород, 2006. – С. 69-81; Книга Закарпаття: анотов. кат. видань 2006 року... – Ужгород, 2007. – С. 85-98; Книга Закарпаття: анотов. кат. видань 2007 року... – Ужгород, 2008. – С. 83-99. *Позерай ищи*: Падяк, В. Видавнича справа та кириличний друк на Підкарпатській (Угорській) Русі за часів австрійської влади Габсбургів [Текст] / Валерій Падяк // Carpatho-Rusyns and Their Neighbors: Essays in Honor of Paul Robert Magocsi. – Fairfax, VA: Eastern Christian Publications, 2006. – P. 307-347.
3. Magocsi, P. R. The First Carpatho-Ruthenian Printed Book / Paul Robert Magocsi, Bohdan Struminskyy // Harvard Library Bulletin. – Cambridge, Mass. – 1977. – XXV. – № 3. – P. 292-309. ■

Йосафат Владимір ТІМКОВІЧ, ЧССВ, Кошіці

Краснобрідська ікона

На Словенську ествує мало ікон ці образів, котры походят з XIV. стороча. Міджі такы кленоты стародавних часів бесспорно патрить ікона Краснобрідської Богородиці. Бывша австрійська, угорська, советська ці чеськословенська історіографія, одколи лем ествовали, все кідь говорили о Краснім Броді або о цілій Земплінській жупі, все підкреслювали, же в Краснобрідськیم василіанськیم монастырю є барз цінна ікона Богородиці з XIV. стороча. О ей стародавности не похыбують ани памяткарі, докінця ани „великий скептик“ у вопросі стародавнього походжіня Русинів на території выходного Словенська) Фердинанд Улічний у своїй найновшій монографії о Земплінській жупі з року 2001.

Штаціон „Монастырь“

Інформація о Краснобрідській чудотворній іконі Богородиці з XIV. стороча ся за послідніх пятьдесят років обявлять у скоро вшиткых автомапах і моторістичных приручниках бывшего Чеськословенська ці сучасного Словенська. Село Красный Брід мать доднесь офіціально аж дві влаковы заставки, хоць в селі жыє лем коло 400 людей. Єдна ся зве „Монастырь“, друга „Красный Брід“, аж так наслідуює заставка „Міджілабірці“ – коляї дале ведуть до Полька (до Лубкова).

Заставка „Монастырь“ є офіціально веджена і в компютеровій системі желізниць Словенської републіки, зато собі люде можуть купити тікет на влак, напр. з Братіславы до станіці „Монастырь“, причім влак заставить скоро простів Краснобрідського монастыря.

Краснобрідська Богородиця – написана на полотні

Краснобрідська ікона ся споминать давно перед роком 1769, коли была василіаном Тадеєм Спалінським лем зрештаврована. І наперек тому, же про візантські ікони є характерістичне, же ся пишуть на шпеціально управлене липове дерево, краснобрідська ікона є написана на полотні, котре мать розміры 110x75 сантиметрів. В Італії суть в музеях намалёваны образы на полотні, котры суть старшы, як з XIV. стороча, но никто ся тому не чудує і не спохибнує їх. Вшиткы стародавны образы были в часі свого ествованя много раз обновлёваны, рештаврованы. Краснобрідська ікона з XIV. стороча не є в тім одношіню нияким вынятком. Шпеціалісты на стародавны візантські ікони сся згодують в тім, же ікона Краснобрідської Богородиці

• Оригінал ікони Краснобрідської Богородиці по рештаврованню. Ікона ся споминать давно перед роком 1769, в тім році была василіаном Тадеєм Свалінським лем рештаврована.

є міморядна, і своїм зготовлїнєм ся вымыкать з рамоків других ікон Богородиці з Ісуском на руках, а то в цілосвітовім контексті.

Ісуско і сімболіка ёго облечіня

Переважна часть ікон зображує малого Ісуса Христа в білім або червенім спіднім руху (знак Божой основы і Божой природности Ісуса Христа), на котрім має звичайно перешмареный верхній плащ белавой або белаво-зеленой фарбы (тота фарба є знаком людської природности, котру Сын Божый прияв на себе своїм перевтілїнєм з Пресвятой Богородиці Пречістой Дівы Марії).

На Краснобрідській іконі є Ісус Христос зображений в білім спіднім руху, але незвычайне є, же верхній плащ, на тот раз не темнозеленой, але златой фарбы му закрывать лем спідню часть поставы – не закрывать

єдно плече, як то переважно звикне бути на іконах. Обидві плечі Ісуса Христа суть нападно і іконографічно цалком нетрадічно открыты, также ясно видно верхню часть нелем єдного золотого паса, як то є у других візантських ікон, але открыта є і друга часть золотого паса, сягаючого од плечей аж по спідній кінець руха. Дві верхні части золотих пасів (єдну видно на єднім, другу на другім плечу) на спіднім руху Ісуса на Краснобрідській іконі ся якобы переливали до золотого верхнього плаща, котрый закрыває тіло Ісуса од грудей долов.

Злата фарба ці платки чистого золота на іконах символізують вічність, бессмертность, доконалость, абсолютно, гоїность, благобыт Бога, Божого єствованя, небесного способу живота. Два золоты пасы на іконі осучаснюють догматічну правду віри о трьох особах Пресвятой Тройці – Тройєдиноности Бога (два пасы споюють рухо до тройєдиноного цілку). Бог є все лем єден, але властником того єдного єдиноного Божества, єдиной Божой природности суть три самостатны, але нерозділны Божы особы: Отець, Сын і Дух Святы.

Ікона краснобрідської Богородиці – ікона Святого Духа

На других іконах Ісуса Христа, як то уж было высше назначене, видно лем єдну часть золотого паса – на єднім плечу а друге є цалком закрыте: людєм почас земского діятельства Ісуса Христа ся цалком зъявив лем Бог Отець і Бог Сын. То, же на Краснобрідській іконі мати Ісуско открыты обидві плечі і обидва золоты пасы значить, же по *Сошествіи Св. Духа* людєм ся уж зъявлять і на землі явно діє і Бог Св. Дух, то значить, ціла Пресвята Тройця. Зато Краснобрідська ікона є нелем іконов класічної візантської Богородиці, але і іконов зъявління – *Сошествія Святого Духа* (на Русаля, то значить, на тзв. *Тройцин день*). То є і причіна, чом была Краснобрідська ікона написана і уложена в монастирю *Сошествія Святого Духа* в Краснім Броді.

Якраз в тім є необычайность Краснобрідської ікони, же Ісуско на ній геніально і заєдно простым способом одгалює нелем свою властну Божу природность і основу, але цілу Пресвяту Тройцю і окреме третю Божу Особу, то значить Святого Духа.

Тройєдиность Бога попри символіці трьох перстів, котрыма Ісуско благословить, зміцнюють і многы дрібны тройлистковы квіточкы, котрыма є посяте єго спідне біле рухо. Квіточкы ся черяють у двох фарбах – темнобелавій і червеній (людська і Божя природность Ісуса Христа).

Таємный напис на Ісусковій глоріолі

Ісуско на Краснобрідській іконі мати у своїй глоріолі (подобно як і Богородиця) ростлинный орьєнтальный

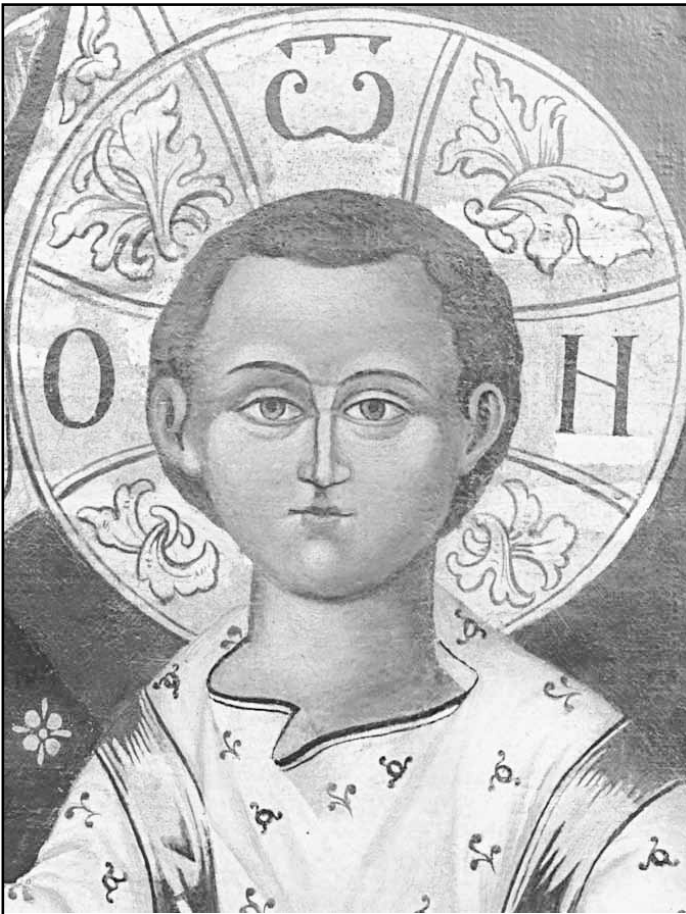
мотів а окреме того хрест, до котрого є вписанный таємный напис, означуючий уж в Старім Завіті Бога Ягве (по грецькы: „*ὁ ὦν*“ читай: [*zó ón*], по старославянськы „*сѣй*“ – в перекладі: *тот, котрый є*). Господь Бог „не має“ єство, ани го не дістав (як мы – każde сотворіня), але Господь Бог сам „є“ єством. Він є, і не може не быти.

Ісус Христос мати на візантських іконах навколо головы глоріолу з хрестом. У глоріолі суть написаны грецькы буквы: *ὁ ὦν*. В дословнім перекладі значать: *Котрый є* (Zj 1,4 1,8 11,17 і 16,5). Уж жыдівський філософ Філон Александрійський (†54) часто Господа Бога титулує: *ὁ ὦν*. Подобно роблять і вшиткы Отцёве Церкви. В *Септуагінті*, то значить, в грецькім перекладі Старого Завіту Бог одповідать на вопрос Мойжіша, абы му прозрадив своє мєно. „Я єм тот, котрый є!“ одповів і додав: „Тото повіш Ізраїлітам: „Котрый є, ня к вам послав“ (Ex 3, 14). Т. зн., же напис *ὁ ὦν* у глоріолі Ісуса Христа выражать правду, же Ісус Христос є єдним і тым самым Богом, який ся в Старім Завіті Мойжішови зъявив в горящім кряку.“

Рештавратор-деформатор Тадей Спаліньскый (р. 1769)

У 18. сторочу не были міджі людми такы можности комунікації, які суть днесь. На теріторії Підкарпатської Руси, котра была частєв австрійского цісарства з латиньсков і німецьков менталітов зато нутно доходить к упадку візантської духовной символікы. Проявом того упадку є і упадок візантського уменя по грекокатолицьких церквах (тзв. латинізація). Днесь стачить піти до музея візантських ікон у Бардеєві (они вшиткы походять з теріторії выходного Словєньска), і такой на першый погляд каждый збачить, же што ся тыкать візантської културы, іщі іконы з XVI. стороча суть на світовій уровні, і XVII. стороча іщі тримать високу візантську уровень, но од XVIII. стороча наставать реалізм і абсолютне нерозуміння символікы в іконографії (што є ясна латинізація).

Рештавратор, або в данім припаді деформатор Краснобрідської чудотворной ікони – єромонах Тадей Спаліньскый (†1809), не порозумів автохтонный напис і не знаючи символіку і грецьку граматику поправив напис на глоріолі Ісуса так: В році 1769 (кідь ікону рештавровав) первістный грецький напис *†*, який тяжко было перечітати „*ὁ ὦν*“ [читай: *zó ón*], у глоріолі малого Ісуса, сидячого на руці Богородиці, переписав до старославянського языка кірілицьєв як: „*О ѠН*“ [читай: *о отн*], што у Святім писмі не значить ніч. Т. зн. Тадей Сваліньскый самовольно і непрофесіонально споїв грецькы акценты спонад грецьких букв „*ὁ ὦν*“ і вытворив з них надшорикову старославянську значку „*Т*“, котра ся давала

• Малий Ісуско з надписом у глоріолі „О ЁН“, котрый бы правильно мав быти „Ѡ ЁН“, детал чюдотворной ікони Краснобрідьской Богородиці.

звычайно над букву омега „О ЁН“. Кідь потім в році 1972 ікону зась рещтавровав тогды уж 80-річний маляр Мікулаш Йордан (1892 – 1977), а напис у глоріолі малого Ісуса „О ЁН“ тогды было добрі видно (позерай фото), зрещтавровав-охабив го точно так, як го відів на „орігіналі Спалінського“.

Напис на звитку в руках Ісуса розлющений (в році 2007)

Ісуско на руках Матери Божой, Пречістой Дівы Марії на візантських іконах обычайно тримать в руках скручений звиток папіруса. Чом папірус, а не папірь? Бо до VI. стороча ся всягды на світі хосновав на писаня папірус, котрый ся пестовав у Егіпті і експортовав ся з Егіпта. Ісус Хрістос жив у I. сторочу нашої еры, зато на старых іконах тримле папірус... Кідь Егіпт добили Арабы і блокували експорт папіруса, місто нёго ся всягды од VI. аж до XIII. стороча зачав хосновати пергамен (ємно оброблена ягняча, теляча або осляча скора). Папірь, котрый познаме днесь, зачав ся хосновати аж од XIII. стороча.

Ісуско зо скрученим звитком папіруса в руках на візантських іконах сімболізує тайнство свого посланя, котре людству зьявив аж по 30-тім року свого живота,

кідь зачав верейно учіти. Краснобрідьска ікона Богородиці є выняткова і в тім: Ісуско тримле в руках папірус не поскручаний, але ростворений, з написом-посолством про вірників.

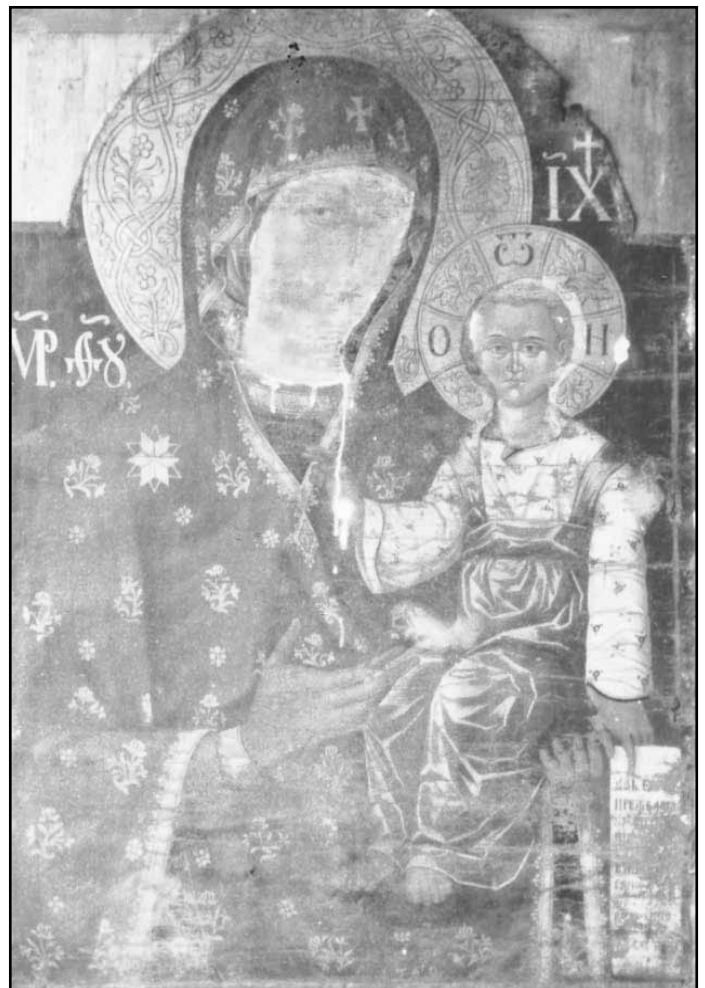
Аж од року 2007 тот напис на Краснобрідьській іконі, котрый тримать Ісуско в руках, ниhto не розлющів, зато же ся скоро не дав прочітати при рещтаврованю ікони в році 1972. Подарило ся то аж в році 2007 василіанови Гораздови А. Тімковічови (1959), котрый тогды провадив свою місійну роботу в Пряшівскім василіаньскім монастирю (позерай позначку ч. 1).

На ростворенім звитку, котрый тримле Ісуско в руках, є цитат зо Святого Писма, слова самого Ісуса Хріста о ёго трансценденталнім Божестві. Суть написаны кірілицев в античнім кіріломефодьскім старославянськім языку:

«ЇЗЪ ЁСМЪ ПРЕЖЕ ЁЩЕ АВРАА-ИСТЪ»

[чітай: *Азь єсмь прежде еще Авраамъ не бѣистъ*] – Я єм іщі скоріше, як був Авраам (порівнай: Jn 8,58).

(Продовжіня в далшій чіслі.) ■

• Орігінал ікони Краснобрідьской Богородиці перед рещтаврованєм академічним малярём Мікулашом Йорданом в р. 1972. Йордан мав к діспозіції нелем орігінал і фотографію, котру єм з нёго сам зробив, але і іншы архівны матеріали, напр. старшу фотографію з р. 1915, на котрій ікона є намного заховаліша.

Проф. ТгДр. Мілан ҐЕРКА, к. н., Православна богословська факультета Пряшівської університету в Пряшові

Церков і народність

Одношінях Церкви і народности можемо говорити з многих аспектів. Боже зъявління але єднозначно каже, же в Христовій Церкві вшиткы народности суть рівноправны. Так подля слов святого апостола Павла в Церкві „уж не є ани Грек, ани Жыд, ани обрізаний, ани необрізаний, ани варвар, ани Скїф, ани раб, ани слободный, але вшитко і во вшиткых є Христос“.¹

Церков є в своїй основі універсальна а тыж є єдним органічним тілом. „Як тіло є єдно і має много удів, ... ай мы вшиткы в єднім Дусі сьме были похрещены в єдно тіло, ці Жыдове або Греци, ці рабы або слободны ... ани тіло не є єден уд, але много (удів)“.² Церков є зарівно святым сполоченством, „**выволенным родом, кралёвским духовенством, святым народом, ... людом Божиим**“.³

Єднота того святого Божого людства не є забезпечена народнов, культурнов або языковов тотожностев, але віров у Христа і хрест. Божий народ ту не має тырвалу домовину „бо не маме ту місто навсе, але глядаме тото будуче“.⁴ Духовнов отчизнов про вшиткых христіан не є земський, але небесный Єрусалим.⁵ „А верьхнім Єрусалимом є тота слободна, котра не нашов матірєв“.⁶

Ціна каждого чоловіка є в тім, же є створений на Божий образ і Божу подобу.⁷ Зато є чоловік розумне, слободне і особне бытя. Святы епіскоп Ґоразд к тому додав: „Чоловік є створений на образ Божий і Божу подобу, зато є поволаный жыти в спойню з Богом і образ Божий в собі утримувати і пестувати“.⁸

Христос ся стотожнює зо вшиткыма людьми без розділу фарбы скоры, народности ці соціальной верьствы, з якої походять, што в своїм прослові о посліднім суді повів словами: „**Што-небудь сьте зробили єдному з тых моїх найменших братів, мені сьте зробили**“.⁹

З уведженого виходить, же народність і язык народів у Божых очах мають

єднаку ціну. Їх обсяг у даного народа визначає лем основу шпеціфічності народной ідентиты. **Бог але слїдує моравну цїнність – духовну доконалость каждого чоловіка.**

Предці лем є треба повісти, же каждый чоловік са народить і жыє в конкретній культурі, є з нєв своїм еством звязаний. Тота культура є спята з родічовсков хыжов. Є нерозлучно спята з родічами. Зато говориме о родині, родічах, материньскім языку і о отчизні.

Такый погляд має і святы Павел, котрый хоць повів, же в Церкві не суть розділы міджі народностями, сам о собі говорив, же є подля роду Жыд зо Жыдів.¹⁰ А тыж ся голосить к римському обчанству, кідь стотникови говорить: „Але я ся народив (як римський обчан)“.¹¹

І Божий Спаситель Ісус Христос ся тыж голосить к своему жыдівському народови. З боку тілесного є з роду Юдового, з боку набоженьского є обрізаний як вшиткы Ізраеліты. В своїм пророцтві о збурянню Єрусалима ся тыж проявив як чоловік, котрый любить свою домовину а є му жаль, же місто Єрусалим буде в будучности збуряне. Євангеліста Лука пише, же кідь ся Ісус „приближыв і збачив місто, заплакав над ним і повів: О, якбы-сь в такый день і ты знало, што бы ті принесло покій; але теперь є то сховане перед твоїма очіма; бо прийдуть на тебе дні, кідь тя твої неприятели обоженуть валом і обключать, обстануть зо вшиткых боків і зарівнають тя зо землєв, і твої діти, і не охаблять в тобі камінь не каміню, бо есь не знало час своєї навіщывы“.¹²

Чоловік є слободне, розумне Боже створіння. Особність, котра може рішати о своїм одношіню к світу. Окрем іншого і о одношіню к народови, материньскій бісїді і своїй культурній дїдовизні. Мав бы уважувати о тім, як накладати з цїнностями, котры подїдив од своїх родічів і як їх дале передавати своїм потомкам.

Свої діти лем поінформує о культурі свого народа, або їх в ній і виховать? Люде бы мали добрі памятати на свої традиції, бо традиція силно формує особність чоловіка. Зато є на родічах, абы їх дітина добрі знала традиції. Люде бы собі мали усвідомлєвати, же родічів нам дав сам Господь Бог. Кідь хочеме тримати в почливости своїх родічів, мусиме тримати в почливости тыж материньску бісїду і вшитко, што з тым звязане. Самы бы сьме мали пестувати і передавати тоту духовну дїдовизну, яку сьме дістали од своїх родічів, бо є то цїнність перевірена животами многих генерацій. Чоловік мать о ній уважувати не як о особнім маєтку, з котрым може слободно накладати, але як о дарунку од Бога, котрый дістав при своїм народжіню. Мать го охороняти, збогачувати і передавати далшым генераціям. Люде бы собі мали тыж усвідомити, же ту іде о захованя нелем їх властной ідентиты, але і народа, з котрого вышли. Іде ту о цїнності, які vytворили їх предкы і які їх моравно обовязують передавати будучім генераціям.

Кажда особа собі мать усвідомити, же є кружком в ланцку єго роду і народной ідентиты. Як кружок буде перерушений, ланцок переставать фунговати. Хто ся дасть легко звести іншов чуждов культуров, яка не выросла на коріню єго властной культури, тот досправды страчать властну ідентіту, страчать свою домовину, ласку к ній, радість і силу живота, яку може черпать зо скусеностей і історії свого народа, своєї домовины. Такому чоловікови ся здають добры животны норми лем тоты, які суть економічным і сполоченьским приносом. Но не бере до увагы факт, же такы норми ся ай скоро поминуть. Такый чоловік не мать певны фундаменти, на яких може будувати свою сполоченьску і духовну ідентіту. Є то прояв простого конзумного лабіринту.

Ґаранціов справного розуміння одношіня православного христіана к

даним вопросам є характер православної Церкви, а то, же Церков є *єдна і соборна – обща*. То значить, же має одношія ку кожній добі і кожній культурі. Церков є єдна, і зато якись розділы в культурах народів не можуть мати вплив на єдноту, святость і правду, в якій Церков жыє. Выходячі зо соборности Церкви є зрозуміле, же вшыткы другорядны проблемы, народностны і культурны, має Церков рішати в духу любви і своёго посланя. В духу любви мать глядати дороги, жебы Божя правда была зрозуміла кождому і жебы кождый віруючий міг подля нёй жыти. Соборность Церкви їй не дозволять забывати на то, же народностны диференції віруючих не можуть быти причінов їх виділёваня зо сполоченства многих, бо в Хрістови суть єдно. Розлічность не може быти причінов диференцій громады заложеній на любви. Зато хрістіане мають не лем право, але ай повинность на самобытность і народну ідентіту. Церков в собі єднотить обще з народным. Наприклад, православну Церков, котра є соборна, творять окремы містны автокефалны церкви, які мають свої шпеціфічності, свій язык, властну духовну культуру посвячену духом Хрістового Євангелія. Мають властну самосправу при заводжованю своїх традицій без вонкашніх засягів. Такой статус Церкви будовала неперестанно, а зато была і є з місійного боку успішна.

Наприклад, Константинопольский патріарха, святой Фотіос, усилював о то, жебы кождый народ мав богослужебны тексты написаны властным зрозумілым языком. Ёго погляды в своїй місійній роботі реалізовали святой Кіріл і Мефодій на Великій Мораві. Святой Фотіос на сеймі в Царіграді в роках 879 – 880 предложив отцём сейму розроблений і в історії православної Церкви заужываний принцип плуралізму. Так відів Фотіос гармонію міджі єдноты у вірі і різнородостёв в ёй прояві.¹³ Православны хрістіане, котры ся чують быти обчанами небесной отчизны, не сміють забывати ани на свою земску отчизну.¹⁴ Зато бо в тій отчизні жыють, суть ёй сучастёв, поділяють ся на ёй культурнім, духовнім, технічним

і економічним розвитку. Зато мають быти тима, котры ласков, правдов і своёв жывов віров в Хріста служать к посвячіню сполоченства. Людовіт Штур барз шумно то выядрив словами: „*V slovanskom štáte musí napokon všetko posvätiť Cirkev; ona je alfou i omegou. Pravý Slovan sa nepustí do ničoho bez toho, aby nepoprosil o pomoc Boha a každé dielo zavŕši tým, že Bohu za jeho pomoc poďakuje...*“¹⁵

Культурны розділы окремых народів находятъ свое одображіня в літургічній і іншій церковній творчости і в шпеціфічностях хрістіанского способу жывота. Тото вшытко одображать народну хрістіанську культуру.¹⁶

Ласку к своёму народови, народній ідентіті і отчизні видиме у многих святых, котры в своїм жывоті мали розлічны сполоченьскы функції. Наприклад, святой Дімітрій Солунський перед небезпеченством, яке грозило місту, ся молив словами: „*Господе, кідь загубиш тото місто, я з ним загину тыж. Як го захраниш, і я буду сохраненый.*“¹⁷

О любви к своёму народови, к своїй отчизні, к розвитку і захованю народной ідентіты красно свідчить ініціатор кіріломефодьской місії, великоморавский князь святой Ростислав, котрый умер мученицьков смертёв в запасі за захрану своей ідентіты і кіріломефодьской місії. Красны приклады о значіню любви к отчизні видиме на жывоті святых: Вацлава Чеського, Александра Невского, Максима Сандовіча і єпіскопа Ѓоразда, котры загинули за свое одношія к отчизні.

О любви к народній культурі і отчизні ясно говорить Ян Кронштадтський: „*Miluj svoju pozemskú vlasť ... vychovala ťa a zahrnula všetkým potrebným; ale zvlášť miluj svoju nebeskú vlasť ... to je vlasť neporovnateľne drahšia než pozemská, pretože je svätá a pravá, nepominuteľná. To je vlasť, ktorá ti bola získaná drahou krvou Božieho Syna. Ale aby si mohol byť členom tejto vlasti, cti a miluj jej zákony, rovnako ako si povinný ctiť a číť zákony pozemskej vlasti.*“¹⁸

Зато говориме, же хрістіан є покликаний хранити і розвивати народну культуру і народне усвідомліня,¹⁹ бо в ній жыє і посередництвом нёй гово-

рить з остатнім світом і презентує свою ідентіту.

Маме мати в мерьку, же народне чувство не сміє быти причінов таких грішных явів, як суть: агресивный націоналізм, ксенофобія, шовінізм або ненависть міджі етніками.²⁰ Бо хто досправды любить свій народ і отчизну, тот в тій любви чуює красу, дашто священне і переживать радость. Каждый здорово роздумуючий чоловік бы мав заживати тоту радость, бо є частёв людського жывота. Зато лем нерозумный чоловік докаже ніщити народне богатство своїх ближніх а в культурі іншого народа видить штось неприятельске. Розділность народных культур, кідь не є в розпорі з Хрістовым учінём, не є злом ани протикладом нашої культуры, але сучастёв гармонії духовно здоровой і красной мозаїки людства. Мозаїка є тогды певна, як ёй части суть правильно зладжены і взаємно добрі поскапчованы. Про хрістіан, про разумных людей таков капчов є Хрістово Євангеліє правды і ласкы, котре є тыж і правым протикладом насилства, ненависти, тоталіты і дештрукції сполочности.

Народне богатство є добрым інштрументом на спознаваня світа, духовно глубше спознаваня культуры других етнік і збогачіня ся. Народ-но неусвідомлений чоловік, кідь не знає і не жыє в культурі своёго властного народа, не може правдиво порозуміти основу культуры іншого етніка. Такому чоловікови не є ніч святе. Дасть ся легко втягнути до выра животных прудів. Не поділять ся на творчости конкретной культуры народа, з котрого вышов, є лем сліпым конзументом без емпатії.

Час, в якім жыєме, є позначеный великим тиском різних духовно нездоровых прудів. Часто ся стрічає з новыма набоженьскыма прудами, котры суть в сполочности справно называны сектами і означованы як нова *релігіозізма*, *алтернативны набоженьскы группы*, *новы набоженьскы орьєнтації*²¹ і под. Треба бы было занимати ся нима окреме. Звычайно в них домінує снага здобыти дашто нове, што ту іщі не было, што але засягує сердце і розум чоловіка. Зато часто при такзванім модернім

уменю сьме свідками зроду фалшивих героїв, котры своєм силов доказують неможне. Найчастіше то видиме у фільмах, де фалшиви герої насилно і драстично ніщать своїх тыж выдуманих противників. Таки „художны діла“ своєм грубостєм девастують чутя і душу чоловіка. Насилність і убивства, неморальность або фізичный атак ся глубоко врыють до внутра чоловіка, у котрого ся часто страчат правилна представа о моралці і добрых міджілюдських односинах. Тото вшытко дезорьентує духовный розвиток главно молодой генерації, котра самособов потребує про свій розвиток духовно здоровы приклады.

Над тым явом ся маме задумовати і поставити собі вопрос, хто хоче впливати на духовный живот людей, і вычеряти хрістіанську віру в Христа і хрістіанську культуру, правду, яку перевірили многы генерації людства.

Кідь Церков, отчізна, народна культура, язык не будуть грати роль, яку в історії Европы знаме, потім сценарь генерацій, котры прийдуть по нас, буде веце як жалостный.

Кідь нова фалшива культура вычерять наші традичны предствы і животны нормы о любви к Богу і ближньому, о родині, выхові дітей, любви к отчизні, потім зістануть ту лем пробы наподобнёвати живот незмыселных героїв з фантастичных фільмів або романів, де не фунґує нияка моралка, лем міць і право силнішого.

Кідь хочеме говорити о ідентиті нашого народа, треба попозерати до ёго души, а то в історичнім аспекті. Праві там видиме тот біль. Люде, Словяне нелем же часто в світі забывають свій язык і приналежность к своїй Церкви, але забывають і на тоту культуру а главно на духовность, яка помагала нашим предкам сохранили свою ідентиті, духовный живот ай під тиском різного насилства, народного, набоженьского і культурного.

Любов к народови, ёго культурі має досправды незаступиме місце про

духовно здоровый живот чоловіка. Але без Христового назераня на народне культурне богатство, без духа Христового Єванґелія може vznikнути етнофілетизм, кідь на укор духовного живота в Церкви суть просажованы інтересы етніка, котры потім деґрадує духовну позицію Церкви в сполочности а дезорьентують віруючих у вірі. При етнофілетизмі в Церкви може настати філетизм – розколы розлічного характеру, які мають вплив і на вопросы політичны, церковно-канонічны, докінця і віроучны – сектарьскы.

Православна Церков на Словенську жыє в часі, в якім мусить рішати проблемы з минулых десятиріч, ба і сторіч. Часто у віруючих суть то слабы теологічны знаня, історичны і церковно-канонічны знаня. То вшытко мож рішати, кідь будеме выходити з основы соборности Церкви. Праві ту зачинать путь на рішаня єванґелізацных, етнічных і соціалных вопросов православных віруючих і тых, котры православіє хотять ближе спознати.

Література

Biblia: Písmo Sväté Starej a Novej Zmluvy. Liptovský Mikuláš : Tranoscius a Banská Bystrica : Slovenská biblická spoločnosť, 1999. 299 s. ISBN 80-7140-182-X.

CAP, A. *Výklad na knihu Genezis I. - III. kapitola.* Prešov : PBF PU 2000. 84 s. ISBN 80-88885-73-6.

GERKA, M. *Z dejín Pravoslávnej cirkevnej obce Slovinky.* Slovinky : PCO Slovinky, 2009. 80 s. ISBN 978-80970166-6-1.

GORAZD, biskup. *Teorie o nerovnocennosti lidských ras.* In *Pravoslavný teologický sborník VII.* Praha, 1980, c. 57 – 69.

HUSÁR, J. *Společnost a Eucharistia.* In *Cesta obnovy člověka v současné pluralitní společnosti.* Gorlice : Elpis, 2009, c. 90 – 98. ISBN 978-83-928613-3-1.

KORMANÍK, P. *Rodina ako činiteľ a objekt všeobecného dušpastierstva.* In *Pravoslavný teologický sborník, č. XXXIV/19.* Prešov, 2009, c. 130 – 148. ISBN 978-80-8068-998-8.

KRYŠTOF. *Vím, komu jsem uvěřil.* Vilémov :

Pravoslavná akademie, 2003. 284 s. ISBN 802390140-0.

KUZIŠIN, B. *Zlo v chápaní absencie podstaty.* In *NIPSIS*, roč. 1, č. 1. Prešov, 2006, c. 28 – 36.

KUZMYK, V. *Všeobecnost, sobornost Cirkvi z pohľadu ekleziologie sv. Ireneja Lyonského.* In *Pravoslavný teologický zborník, č. XXXI/16.* Prešov, 2006, c. 120 – 126. ISBN 80-8068-542-8.

Социальная концепция Русской Православной Церкви. Москва : Даниловский благовестник, 2001. 188. c. ISBN 5-89101-089-7.

ŠAK, Š. *Misijné štúdie 1.* Gorlice : Elpis, 2009. 91 c. ISBN 978-83-928613-1-7.

ŠIP, M. *Náhľad na niektoré alternatívy etymológie termínu „sekta“.* In *Pravoslavný teologický zborník, č. XXXV/20.* Prešov, 2009, c. 129 – 143. ISBN 978-80-8068-999-5.

ŠTÚR, Ľ. *Slovanstvo a svet budúcnosti.* Bratislava, 1993. 175 c.

ZOZULÁKOVÁ, V. *Cirkev ako Bohoľudské spoločenstvo.* In *Cesta obnovy člověka v súčasnej pluralitnej spoločnosti.* Gorlice : Elpis, 2009. c. 32 – 41. ISBN 978-83-928613-3-1.

1 Kol 3, 11

2 1 Kor 12, 12 - 14

3 1 Pt 2, 9 - 10

4 Žid 13, 14

5 *Социальная концепция Русской Православной Церкви.* Москва, 2001, c. 36.

6 Gal 4, 26

7 1 Mjž 1, 26 - 27

8 GORAZD, biskup. *Teorie o nerovnocennosti lidských ras.* In *Pravoslavný teologický sborník VII.* Praha, 1980, c. 68.

9 Mt 7, 12

10 Fil 3, 5

11 Sk 22, 25 - 29

12 Lk 19, 41 - 44

13 GERKA, M. *Solúnski bratia.* In *Pravoslavný kalendár 1990.* Praha, 1989, c. 83.

14 *Социальная концепция Русской Православной Церкви.* Москва, 2001, c. 36.

15 ŠTÚR, Ľ. *Slovanstvo a svet budúcnosti.* Bratislava, 1993, c. 168.

16 *Социальная концепция Русской Православной Церкви.* Москва, 2001, c. 37.

17 Тамже, c. 38.

18 Тамже.

19 *Социальная концепция Русской Православной Церкви.* Москва, 2001, c. 38.

20 Тамже, c. 39.

21 ŠIP, M. *Náhľad na niektoré alternatívy etymológie termínu „sekta“.* In *Pravoslavný teologický zborník, č. XXXV/20.* Prešov, 2009, c. 129-143. ■

• Гостями концерту Анни Сервіцької, окрем інших, були: Катка Біркова...

... і дитський фолклорний колектив „Язірко“ з Рожковян, над котрым А. Сервіцька уж пару років тримає покрови-тельство.

- В переддень Дня матерей знама співачка русинських народных співанок заспівала співанку нелем своїй дорогій мамці, але і вшиткым матерям.

- Добрым збогачінєм концерту популярной А. Сервіцькой був єй дуо-спів з гостуючов Н. Сікоряковов, яка потім заспівала і сама, чім вшиткых пересвідчила, же росте продовжователька співацького уменя А. Сервіцькой.